

حقیقت پر تعمق کا قافہ

سولہویں

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

مدي سلامت سال جو ادري
ڪتاب

چچريل زندگين جا قافلا

(ڪهاڻيون)

رسول ميمڻ

سند گورجوئيٽس ايڊوسيشن
سکر (شاخ)

ڪتاب : چچريل زندگيون جا ڪافلا
(ڪهاڻيون)

ليکڪ: رسول ميمڻ

ڇاپو: پهريون، ۳۱ - ڊسمبر ۱۹۸۱ع

ڇپائيندڙ: رشيد بھٽي

صدر سنڌ گريجوئيٽس ائسوسيئيشن سکر

ڪائينل: اڊل سومرو

ڇپيندڙ: همدرن پريس سکر سڌ

قيمت 5-00 روپيا

CHICHRIAL ZINDAGIUN JA KAFLA
(Stories)

Writer: Rasool Memon

Edition: First, 31 December 1981

Publisher: Rashid Bhatti

President Sind Graduates Association
SUKKUR.

Title: Adal Soomro.

سنگ ديس جي
هارين جي نالي

سٺاءَ :-

۵	رشيده ڀٽي	تعارف
۱۰	ممتاز مهر	رسول ميمڻ (اڀياس)
۱۷		مرد - نامرد
۲۸		چچريل زندگين جا قاتلا
۴۱		ناچو
۴۴		هڪ رات جو عذاب
۵۹		بارش کانپوءِ
۷۳		ديپڪ
۷۶		هون جو هن
۸۴		آخري خواهش

تعارف

”۱۹۸۱ع“ سنڌ ۾ ساهت سال ڪري ملهائڻ وڃي-
سنڌ جي شهر شهر ڳوٺ ڳوٺ ۾ ننڍي توڙي وڏي
پئماني تي ساهت ڪانفرنسون ۽ ميٽر مجلسون ڪوٺايون
ويون. ادبي جماعتن ۽ ادارن، اشاعت گهرن ۽ فردن
ڪتاب ڇپرايا. هن سال سٺو ڇههچئو ٿيو ۽ ڪافي
ڪتاب مارڪيٽ ۾ آيا.

اهو سڀ ڪجهه ذاتي طرح ۽ نجی ادارن طرفان
ٿيو. هن سال به سرڪار ان ڏس ۾ ڪو خاص هٿ نه
موڪيو، - همت افزائي ۽ ٺلهي تعاون جي حد تائين به
نه! ادبي انجمنن سان گڏوگڏ سنڌ جي ثقافتي ۽ سماجي
تنظيمن به ساهت سال جي سلسلي ۾ اڳتي وڌي ڪم
ڪيو. ڪراچيءَ واري ”شاهه لطيف ثقافتي سوسائٽي“
ساهت ڪانفرنس منعقد ڪئي، جا گذريل ڏهن پندرهن
سالن جي عرصي جي يادگار ۽ مثالي گذرائي آهي-
سڀ کان وڌيڪ جنهن جماعت هن ڪارج ۾ وڌون وڌ
حصو ورتو سا ”سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن“ آهي.

هميشه حيان هن جماعت جي سکر شاخ به پئتي نه
رهی آهي. ”لطيف سال“ جي موقعي تي سگا سکر
اختتامي ”لطيف ڪانگريس“ سکر جي جهيڙائي ميدان
۾ منعقد ڪئي هئي، جا پنهنجو جو مٿ هٿ ۽ نه
وسرندڙ نتيجي وٺندڙ محفل هئي. ”هارن جو سال“

جي موقعي تي سکر شاخ سنڌ جي نوجوان شاعر ۽
شاخ جي سرگرم رڪن اڌل سومري جو ٻارن لاءِ
هاڻي جو ڪتاب ”چنڊ پشم گولو“ ڇپرايو هيو .
هن سال به اختتام وقت اسين سکر جي نوجوان ڪهاڻيڪار
رسول ميمڻ جي نون افسانن جو مجموعو ”چچريل
زندگين جا قافلا“ ساعت سال جي پيٽا طور پيش ڪري
رهيا آهيون .

رسول ميمڻ هن وقت ، سکر توڙي سنڌ واسين لاءِ
ٿا وڌيڪون ڏاڍو نه آهي . هن مهل تائين سندس ٻه
ڪهاڻين جا مجموعا ”امن جي نالي“ ۽ ”ڪافر ديوتا“
ايڪ ٿي ڇڪا آهن . سندس هڪ شعري انتخاب ”اوشا
ي آشا“ به پڙهندڙ وٽ پهچي چڪو آهي . رسول
ميمڻ جي ذڪر ۽ فن بابت راقم الحروف ۽ دوست
ا. رحيل، سندس لکين ٻن مجموعن تي مهاڳن ۾ ڇپيل
مڪٽي آهي . سندس پهرين مجموعي ”امن جي نالي“
۾ لکندڙ مون راءِ ڏني هئي :

”جيئرو قد ۾ مٿي اوچو آهي اوترو ئي سوچ ۾
نه اونهو آهي . هي حلیم پيءُ وارو نوجوان هن وقت
مريڪا ڪاليج جو شاگرد آهي . مزدن جي وڌ ڪٽ
۾ ڪيترو ڪامياب ويو آهي ، سو ته مان نٿو چئن
اهان ، پر سماج جي جيئري جا ڳنڍي انسان ۽ ان
جي اندر جي وڌ ڪٽ ڪمال مهارت سان ڪري

ڪهي ٿو. ڏاڍو اونهو آهي ۽ گهرو پڻ. حساس به ته
حقيقت پسند به رسول ميمڻ جي افسانن جو موضوع
اڄ جو اهو جهڙو ۽ اڻاڻو ايڏايل انسان آهي ۽ انسانيت
جو فرسوده ۽ انسان دشمن قدره هو انساني سماج جي
اوڻاين، اوچ ليڇ ۽ ايڏاڻو جو ان ٿر وڃي آهي. هو
انسان جي عظمت جو داعي آهي. هو انسان کي
ڪنهن قسرت يا جبر جو طفيلي يا ماتحت ڏسڻ ۽
سمجهڻ نٿو تسليم ڪري. هو انساني سماج ۽ انسانيت
جي نامورن کي اقتصادي مسئلن ۾ غير برابرين جي
پيدائش تو سمجهي.... وٽس موضوع به آهي ته مقصد به
وٽس منظر ڪشي به آهي ته ڪردار نگاري به. وٽس
مشاهدو به آهي ته ان جو اظهار به. هن وٽ سوچ جي
مبيتاڻي به آهي ته لطيف انساني جذبن جي ۽ ڪاڪسي
به. وٽس لفظن جي چونڊ به آهي ته تشبيهن جي تراڻي به.
رسول ميمڻ جي ساڳي ئي ڪتاب تي هلال پاڪستان

جي ڪالم ۾ لکندي، امر جليل، چوي ٿو:

”هاڻيهن سالن جو نوجوان رسول ميمڻ ان شهر جو
آهي، جنهن شهر مولائي شهيدائي، شيخ اياز، رشيد ڀٽي
۽ فتاح ملڪ کي جنم ڏنو آهي. اهڙن قداورن جي
وچ ۾ ذات ۽ ڏانء سان جهنگهيل هي نوجوان وڏي
هائيءَ ڪاٺيءَ سان پيدا ٿيو آهي رسول ميمڻ امن جو
پيغمبر آهي. رسول انسانيت جي مرئيتگ جسم ۾ نقون

قوڪيندڙ مسيحا آهي۔ اسان ارڙن، سوداين ۽ مڇڻائيءَ لاءِ متلاشي قافلي جي مسافرن جو نئون ساٿي آهي۔

رسول مبعوث جي ڪهاڻين جي ٻي مجموعي ”ڪافر ديوتا“ (۱۹۷۹ع) جي مهاڳ ۾ امر هن لاءِ لکي ٿو: ”اوشا جي آشا“ پڙهڻ کانپوءِ شدت سان محسوس ڪيم ته رسول بنيادي طرح فڪشن جو ليکڪ آهي ڪهاڻيءَ جي فن دانن سندس لاڙو شاعراڻو آهي۔ سنڌي ادب ۾ تمام گهٽ اهڙا اديب آهن جن کي نظم توڙي نثر تي هڪ جهڙي قدرت آهي، في الحال اهڙن ٻن اديبن جا نالا دل تي ٽري آيا آهن۔ هڪ لچمن ڪومل ۽ ٻيو قمر شهباز۔ رسول کي سٺن افسانن جي ذات مليل آهي۔۔۔ مان فقط ايترو چوندس ته رسول جا افسانا غور سان، توجهه سان ۽ همدرديءَ سان پڙهيا وڃن، رسول جا افسانا انهن جي سمجهه کان بالاتر آهن جن جي عقل ۽ فهم تي تعصب جا پاڇا پيل آهن۔

مٿين حوالن ۾ رسول جي افساني تي هڪ جامع راه جو اظهار ملي ٿو۔ سندس هن مجموعي جا افسانا به ان ئي راه ۽ معيار تي ٺهڪندڙ آهن۔ جيڪي سو ان عرصي دوران اسان کي سندس سوچ ۽ شعور ۽ فڪر و فهم ۾ نمايان واڌارو ۽ اوسر نظر اچي ٿي، فڪري طور هي افسانا سندس اڳين افسانن کان اڳتي وڌن

رسول

نوحوان ڪهاڻيڪار ۽ شاعر رسول مڻڻ ۱۹۷۵ کان باقاعديگي سان نڪرڻ شروع ڪيو ۽ ٽن سالن جي دوران ايتريون ته ڪهاڻيون لکيائين جو انهن جا ٻي مجموعا تيار ٿي ويا آهن. سندس ڪهاڻين جو پهريون مجموعو ”ا-ن جي نالي“ ۱۹۷۷ع ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو. سندس ڪهاڻين جو ٻيو مجموعو ”ڪافر ديوتا“ ۱۹۷۹ع ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو. ۽ ڪهاڻين جو ٽيون مجموعو ”چچريل زندگين جا قافلا“ (اهو هائي) ۱۹۸۱ع ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو. يعني ته هن انهن ٽن سالن جي دوران اٽڪل ۲۵ معياري ڪهاڻيون

لکيون آهن، جن مان ڪي ته واقعي مٿيون ڪجهه ٿيون آهن ۽ گهرو اثر قائم ڪن ٿيون. جهڙوڪ ڪهاڻي ”ورڪا“ ۽ ڪهاڻي ”مرد - نامرد“. رسول ميمڻ جي ڪن ڪهاڻين ۾ رنگ فلسفاني آهي جهڙوڪ ”ڪافر ديوت“، ”ڪرو پهاڙ“ انهن ڪهاڻين جو انداز بيان شديد ذوق جو آهي ۽ شدت بيان دلائل تي حاوي نظر ايندي ته سندس ڪجهه ڪهاڻيون سلا ”مهدي جو حنم“ گهڻيون تيليغ لکيدون، ر - و - ميمڻ ڪم عمري ۾ ئي پنهنجي ڪهاڻين ۾ اهڙن ته ڳوڙهن ۽ گپير مشن ڪيو آهي جو عام طرح پڙهيل ڳڙهيل نوجوان اهڙن مسئلن تي سوچيندا نه رهن. هڪ طرح سان رسول ميمڻ انهن مشن ۽ موضوعن کي ڪهاڻين ۾ آڻي آهن بظاهر پڙهيل ڳڙهيل پر ذهني طرح ڪور چشم ماڻهن کي لاکارو آهي جن کائن پيڻ ۽ ذاتي فائدن جي حصول کي زندگي جو مقصد سمجهيو آهي.

رسول ميمڻ ننڍپڻ کان ذهين ۽ حساس رهيو آهي ويتر جو جواني ۾ جي پهرين مرحلي ۾ جڏهن سندس هم عمر ساٿي ڪرڪيٽ جي ڪاهه پوري ٿيڻ ۾ وقت گذاريندا هئا تڏهن هو سکر جي معصوم شاه لائبرري ۾ روزانو ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويهي سڌي ادب

مست عالمي ادب جو ايماس ڪرڻ لڳو ته سندس
دوست به ڪتاب بهجي ويا. هن ايوڙالمناء، ڏيڻيل
هائورن، اسٽيڊ بيڪ، ارسڪن ڪالڊويل، خليل حمران،
فرد العين حيدر، هينرخ بوئل ۽ امر جليل جي فن ۽
فڪر مان اتساه وٺي ڪهاڻيون ۽ شعر رجڻ شروع
ڪري ڏنا.

هڪ ڳالهه واضح آهي ته هو گهڻن ئي ليکڪن
خاص طرح خليل حمران کان متاثر ٿيل نظر چي ٿو.
پر هن جي لکڻ جي اسٽائيل ۽ اظهار بيان، پنهنجو
آهي. رسول ميمڻ جي فن ۽ فڪر سان مالا مال
ڪهاڻيون به لکي ٿو ته خوبصورت ۽ پراثر اسٽوري
وارا شعر به رچي ٿو. ڪهاڻين جي مدڪورن
مجموعن کان علاوه هن جو هڪ شعري مجموعو
”اوشا جي آشا“ ۱۹۷۹ع ۾ ڇپيو آهي. جماعتن
حضر ڏيندڙ سندس فڪر انگريزي شاعري ۽ فلسفيانه
موضوع وارين توڙي خالصا معروضي حصن جي
تڪامي ڪم ڪهاڻين کي پڙهڻ کان پوءِ هيءُ
فصلو ڪرڻ مشڪل آهي. هو ڪهڙي صنف ۾
وڌيڪ ڪامياب آهي... ڪهاڻيءَ جي صنف يا شاعريءَ
جي ميدان ۾! ڇاڪاڻ ته منهنجي خيال ۾ هو ٻنهي
صنفن کي ڪميابيءَ سان پيائيندو آيو آهي.

مثال طر سڌس فڪر انگيز شاعريءَ جو هڪ

نمونو هيٺ ڏجي ٿو :

ادب ۱

ڪير ٿو چوي

انڌن کي اڪيون

تہ هونديون آهن۔

انهن کي تہ،

صاف ڏسڻ ۾ ايندي آهي۔

آس پاس جي هر شيءِ

هر لقاءَ۔

هو ڏسي سگهندا آهن

۽ محسوس ڪندا آهن

پر اهي۔

اونڀر ۾ جنم وٺندا آهن

اونڀر ۾ رهندا آهن

۽ اونڀر ۾ مري ويندا آهن۔

بنيان جي خيال ۾ بنيادي مشون سمور جديد سنڌي

شاعريءَ جو بهترين نمونو آهي، ته وري سڌس

نثر نگاريءَ جو هڪ بهترين نمونو هن جي ڪهاڻي

”ورڪ“ جي هيٺئين هڪ پراڳر آب مان پسي سگهجي

ٿو، ”هن قبرستان ۾ نظر ڦيري، هن ڏٺو، چانڊوڪ۔

ڄڻ ٻيو رن هئي جهن ٻولي منهن تي لپالون هئي
 پار پئي ڪڍيا، ڀريان هڪ ڪنديءَ جو اگهو وڻ
 ٻيٺو هيو، جنهن جي سموري ساواڻ سرديءَ پي چڙي
 هئي ۽ اهو ائين ئي محسوس ٿيو جيئن ٻانهون ٿلهائي
 خيرات وٺندڙ فقير جي اگهاري بدن ۾ گڏيون پئجي
 ويون هجن ۽ هو اتي ئي سڪ ٿي ويو هجي .
 کٻڙ روئي رهيا هيا ۽ انهن جي پتن تي ڄمڻ گهڙها
 هر هر هيٺ ٿي چٽيا، وچ قبرستان ۾ بيٺل ڪچي
 مسجد جا منارا هن کي ٻي جان لڳا ۽ قبرن جا ڪتبا
 هن کي ڪاٺ لاءِ ڄڻ وات کولي پيهي رهيا.

هڪ پرڏيهي نقاد شاعر جي تعريف ڪندي لکيو
 آهي ته :-

“ He Looks Right into the Patterns for
 the feelings Behind them.”

رسول ميمڻ جي نثر ۾ شاعرانه حسن ۽ تخيل
 آهي ته وري سندس شعرن ۾ نثري قوت ۽ وسعت
 سڃاڻل آهي. تنهن ڪري رسول ميمڻ پنهنجي شعري
 مجموعي ”اوشا جي آشا“ جي مهاڳ ۾ درست لکيو
 آهي ته: آءٌ سمجهان ٿو ته دنيا جي هر سٺي ڪهاڻيڪار
 وٽ شاعريءَ جا عڪس سرور آهن. پوءِ انهن کي
 الڳ نموني چٽي ٿو يا نه، اهو هن تي منحصر آهي.

رسول ميمڻ جي ڪهاڻين جي ٽئين مجموعي ”چنڊيل زندگين جا ڦاٽلا“ ۾ شامل ڪهاڻيون سندس ٻين ٻن مجموعن ۾ شامل ڪهاڻين جي موضوعن ۽ ادبن جي ترتيب ۾ ڪان مختلف آهن. هن جي ٽئين مجموعي ۾ شامل ڪهاڻين ۾ عام سماجي مسئلن کي موضوع بنايو ويو آهي. اهي ڪهاڻيون مجامعي طرح سماجي حقيقت نگاريءَ جي زمري ۾ اچي وڃن ٿيون. جڏهن ته سندس اڳوڻا وارن مجموعن جون ڪهاڻيون مجموعي طرح عام سماجي مسئلن جي بجاءِ ”سيٽافزيڪل“ موضوعن تي آثار رکن ٿيون. تنهن ڪري هن جي لکڻين ۾ ويڙهائي ملندي.

جيستائين مقصد ۽ نظريي جو تعلق آهي ته رسول ميمڻ جي فلسفيانه ۽ نيم فلسفيانه ڪهاڻين ۾ مقصد ۽ نظريو تبليغ ۽ پرچار جي حد تائين چٽو نظر ايندو، جڏهن ته سندس سماجي حقيقت وارين ڪهاڻين ۾ تبليغ ۽ پرچار جو عنصر نظر ڪونه ايندو. بهرحال سماجي حقيقت واريون ڪهاڻيون، جن ۾ رسول ميمڻ جون ان قسم جون ڪهاڻيون شامل آهن، مقصد ۽ مطلب کان عاري ڪونه هونديون آهن. چوڻ جو مقصد هيءُ آهي ته سندس ٽئين مجموعي جي ڪهاڻين ۾ نظريو هن تي حاوي ڪونهي، جڏهن ته سندس ٻين گهڻين موضوعن وارين ڪهاڻين ۾ مقصد ۽ نظريو هن تي حاوي نظر ايندو.

سندس ڪهاڻي ”ورڪا“ (پنهڻ جو ذڪر مني ڪري
 چڪو آهيان) جي ترجمي ۾ اهڙي ته حوصوري سان
 ڪئي ويئي آهي جو ان ۾ پيٽ ڪيل نظريي ۽ ڪهاڻي
 جي اسٽوري ۾ ڪا به تبديلي نظر اچي ٿي. رسول
 ميمڻ جي ڪهاڻي ”ورڪا“ خارجي ۽ داخلي حقيقت نگري
 ۽ خوبن واري صورتحال جي امٽحان جو اعليٰ نمونو آهي.
 دنيا جي ڪنهن به سڃاڻ ادب ڪا به صفت
 بنا مقصد ۽ مطلب جي ڪانه لکي آهي. هر تخليق جي
 پٺيان ڪو به مقصد مطلب ضرور هوندو آهي. سوال
 فقط هي هوندو آهي ته ڪهڙن ليکڪن ڪيتري حد
 تائين ان مقصد ۽ مطلب کي فني طرح سان ڏيکاريو آهي.
 سو رسول ميمڻ جي لکڻين ۾ مقصد ۽ مطلب ڪٿي
 واضح نه ڪٿي ڳڻجڻو ۽ پر آهي ضرور. ان مان گڏ موجوده
 دور جي ٻين نوجوانن ۽ روشن دماغ ليکڪن وانگر
 آزاد طبع آهي. هو پنهنجي تخليقي اظهار کي ڪنهن
 صانطين جو ٻاندو بنائڻ پسند ڪندو آهي. تنهن
 ڪري سندس لکڻيون گهڻ رنگي ۽ وسيع ڪيوس
 رکڻ ٿيون ۽ لکي ٿو ته هو پنهنجي تخليقي اظهار ذريعي
 فن ۽ فڪر جي انهن زمينن تائين پهچڻ جي ڪوشش
 ڪندو، جتي (رسول سارتر) پهچڻ بعد فڪر ۽ فني
 تخليق تي حررت کائيندي بي اختيار ٿي ٿيندو آهي ته
 ”ڇا هيءُ تخليق ڪري ٿو؟“

مرد - نامرد

وڌندڙ رات سان گڏ هنن جي شهوت ۾ به اضافو ٿي ويو هو ڪجهه دير لاءِ ماحول جي هر شيءِ کان غافل ٿي ويا. راهو خانيءَ کي نيوڙيندو رهيو ۽ خانيءَ وات کولي ٿڌا ساهه کڻندي رهي، راهو جا هٿ هن جي چيلهه تان ترڪندا هر هر چاتين تي رڳڙجي رهيا هئا. هو هن جي ڪنڌ ۾ ٻانهون ورايو بي سٽ پئي هئي.

وقت گذرندو ويو هو پنهنجي ڪچيءَ جاءِ جي ڇت تي ائين ٿي هڪ پئي سان ڳنڍيا رهيا. هن جي جاءِ به ٻين ڪڙمين جي جاين جي پڪ ۾ وڌيري زوراور خان جي ماڙي جي بلڪل هيٺان هئي. جتان ڇنڊ به نظر ايندو هيو ته ائين جيئن ڪنهن وڏو گولو ٻاري وڌيري جي ماڙيءَ جي پلوڙي تي رکي ڇڏيو هجي. ان رات به آڏيءَ ويل تيرهينءَ جو ڇنڊ ائين ئي وڌيري جي ماڙيءَ مٿان بيلو هو هو پئي ڪيتري دير پاڻ ۾ ڳنڍيا رهيا. راهو سٺ ڏئي خانيءَ جو اڳٽ کوليو ٿي مس ته خاني جي بدن مان ڇڻ چرڪ نڪري ويو جيئن هن کي ڪنهن پئيءَ ۾ ڪلي وهائي ڪڍي هجي، راهو جي پئي تي آڱريون گسائيندي، هن اوچتو مٿي نهاريو ته هن کي تيرهينءَ جي ڇنڊ هيٺان، مٿان پيٽل اچي ماڙيءَ تي وڌيري زوراور خان جو ڦلوسڻي جهڙو منهن نظر آيو، جيڪو پنهنجي وڏين مڇن تي هٿ ڦيري هيٺ نهاري رهيو هيو. خانيءَ اشاري سان راهو کي مٿي نهاري لاءِ چيو، راهو جيئن ٿي مٿي نهاريو ته هن کي ڦهليل چانڊوڪيءَ ۾ وڌيري جو مڪار منهن نظر آيو ۽ هن خانيءَ جي چيلهه مان ٻانهون ڪڍي پاڻ کي سٽو ڪري ڇڏيو. وڌيرو هيٺ نهاري تندي لنواڻي ڪنڌ کي ائين پسيرو ڪري ويو جيئن ان ڪجهه ڏٺو ٿي نه هجي. راهو ۽ خاني ائين ئي حيرت بستري تي سڌا ٿيا پيا هيا. انهن کي محسوس ٿي رهيو هيو، جيئن ڪجهه ٿيو ٿي نه هجي، هنن هڪ پئيءَ کي پاڪر پائي لڏيون آهون به نه ڀريون هجن هو اڃان به حيرت مان چانڊوڪيءَ ۾ وهڻ پنهنجي مٿان پيٽل ڏيو جيٽي رئيس جي ماڙي کي نهاري رهيا هيا، جيئن اها ماڙي نه پر ڏاڻڻ هجي جيڪا ڪجهه وقت اڳ هنن جي ڏن ۽ ٻي سڌ جسمن مان سڀ ڪجهه چوسي وئي هجي هو هاڻي ڪوڪلا ٿي چڪا هيا. هڪ پئي مان پيزار ۽ خوف کي ذهن ۾ سانڍي اپ ۾ نهاريندڙ ڏانڊا.

اها انهن لاءِ نئين ڳالهه نه هئي. هر روز وڌيرو زوراور خان ماڙيءَ مٿان منڍي ڪڍي پيو انهن جي اوگهڙ ڏسندو هيو. هو اونهارِي اچڻ کان پوءِ هڪ رات به سڪون سان نه سٽا

هيا. هنن کي پنهنجي مٿان بيٺل وڏيري جي ازدها جيڏي ماڙي پاڻ تي ڪرندي محسوس ٿيندي هئي. هو هلندڙ اونھاري ۾ هڪ پٺي کي ڪڏهن به مطمئن نه ڪري سگهيا هيا. هو سمهندا هيا ته هنن کي پنهنجي وچ ۾ خوف جي ڊگهي ديوار محسوس ٿيندي هئي، جيڪا ڄڻ هنن جي ڪڏ کان وٺي وڏيري جي ماڙي، تائين بلند هئي ۽ هو اهو سڀ ڪجهه برداشت ڪندي به ڇڏي هيا.

صبح ٿيو ته راهو هميشه جيان سڀ ڪجهه وساري ڏاندن جي جوڙي جوڙي پٺين ڏانهن هليو ويو ۽ شام جو هلندڙ پاڇولن سان ٽڪجي، ڏاندن کي ڳٽڪارون ڏيندو ڳوٺ ڏانهن وڌيو. هلندڙ سج ڪري اڀ ۾ بيٺل ڳاڙها پاڇولا تراين ۾ آيل تازي پاڻيءَ کي رنگي رهيا هيا. وڻ ماڻ هيا ۽ سڄي ماحول تي هٻس ڪري مونجهه ڄاڻيل هئي. هو هلندي هلندي آڏي شاهه جي مقبري کي ويجهو ٿيو ته هن جي گوڏ پٽ تي پيل ڪنڊيءَ جي سڪل ٽاري ۾ اٽڪي، هن بيهي ان کي ڇڏائڻ لاءِ هٿ ٿي ڊگهيڙيو ته هن جي ڪن تي ڪنهن عورت جي کلڻ جو آواز پيو. ”ڇٽ...ڇٽ“ اها ڪلي ڪنهن کان پاڻ ڇڏائي رهي هئي. هن کي آواز ڄاڻل سيمائل محسوس ٿيو. هو ڳٽڪار سان ڏاندن کي بيهاري ڪلراڻي زمين تي آرام سان پير رکندو آهستي آهستي اوڏانهن وڌيو ته هن جي نظر خانيءَ تي پئي، جا ڪلي مولوءَ کان پنهنجيون ٻانهون ڇڏائي رهي هئي. مولوءَ جي چپن تي مرڪ هئي. جنهن کان هن جون وڏيون مڇون اڃان به وڏيون ٿي ويون هيون، هو هر خانيءَ کي پڪڙي سيني ڏانهن وڌائي رهيو هيو. خاني اڪه جي ڦٽيءَ جيان ٽڙيل هئي، هن جي چپن جي سرخي ۽ چپن هيٺان چمڪندڙ ڏند ان جي گواهي ڏئي رهيا هيا ته هن کي جيئن پيار ۾ پهريون دفعو خوشي ملي هجي.

راهو انهن کي ڏسندو رهيو ۽ هن جي دل بيٺل لڳي هلڻ لڳي. هن جي من چاهيو ته هو وڙ ڪري، ڪنڊين جي اوت مان نڪري انهن تي حملو ڪري ڳپا ڳپا ڪري ڇڏي، پر هن وٽ ان وقت ڪو به هٿيار نه هيو ۽ هو ائين ئي دل ۾ پڇري انهن کي ڏسندو رهيو. مولو خانيءَ کي پاڪر تائين آڻڻ ۾ ڪامياب ٿي ويو خانيءَ جو ڪونٽرول بدن هن جي طاقتور ٻانهن ۾ اچڻ کان پوءِ، هن جي ڏورن جي دٻاءُ کان ڄڻ سسي ويو. هن هيٺ ڪنڌ ڪري ڳٽي کي مولوءَ جي پٺيءَ تي رکي ڇڏيو، مولوءَ بي قراريءَ سان هن کي پاڪر پائي هلڪا زور ڏيندو رهيو.

”راهوءَ مان ڪڏهن مزو آهي؟“ هن پڇيو.

خانيءَ ڪنڌ کي نه ۾ ڏوٽي، وات سان به ڳٽڪار ڪري ”نه“ ڪئي ۽ پاڻ ڇڏي ”اهو ته

نمرد آء ۽ ٻنهي کان ڪل نڪري وئي.

راهو، ڪنڊين پريان ڏسندي ڪنڌ پٽي پاسي ڏانهن لاڙي ڇڏيو. هن جي دل پڇري رهي هئي هو روئڻ پيو چاهي هن کي خانيءَ جي بي وفائيءَ تي ڏاڍا خار آيا ۽ هن پڪو پٺه ڪيو ته هو خانيءَ ۽ مولوءَ کي جيئرو نه ڇڏيندو.

رات گهري ٿي وئي هئي هو اڪيلو ڪوئي تي اڪيون آسمان ۾ ڪپائي، خاموشيءَ سان لهڻيو پيو هيو. سڄي ڏينهن جي لڪاوت جو هن کي ڪو اونو نه هيو هن جي اکين ۾ ڳوڙها هيا ۽ انهن ڳوڙهن ۾ آسمان ۾ پينل ستارن جا عڪس جهرم ڪري رهيا هيا هو خانيءَ جي بي وفائيءَ تي سوچيندو رهيو. هن وٽ چين نه هيو، سڪون نه هيو، هڪ مسلسل پيڙاري هئي، جيڪا هو منتن کان پنهنجي وجود ۾ محسوس ڪري رهيو هيو. پهريون هو ڪنهن اڻ ڄاتل خوف کان راتيون جاڳي گذاريندو هيو ۽ هاڻي هن لاه ڄڻ پورو جيون هڪ اڻ ڪٽ ڪاري رات هئي، جنهن جو ڪو انت نه هيو، هن کي حياتيءَ جي پوري رات جاڳي گذارڻي هئي.

ڪجهه گهڙيون گذريون ته خاني پير پير ۾ ڏٺي مٽي آئي. هن جي هلڻ ڪري سٿرن سان گسي پراڻي ريشمي سلوار جا سرڙاٽ ٿيا. راهو سڀ ڪجهه محسوس ڪندي به ائين ئي اپ ۾ اڪيون ڪپايو خاموشيءَ سان پيو هيو. خاني ڏڪندي ڏڪندي هن جي پڪ ۾ آئي. ”ڪيڏانهن وئي هئين؟“ هن ائين ئي اپ ۾ ڏسندي سوال ڪيو.

”ماسي، ڏي“

هن پهريون دفعو اپ مان اڪيون هڻائي هن کي نهاريو ”تنهنجو منهن ڇو پيلو ٿي ويو آ؟“ هو، چپ رهي ۽ هن اڪيون هيٺ جهڪائي ڇڏيون.

”سچ ٻڌاء ڪهڙي نانگ ڏنگيو ٿي؟“

هو، اڃا به چپ هئي ۽ هيٺ جهڪيل ڪنڌ سان ئي اکين جا چپر مٿي کڻي هن کي نهاريندي رهي.

”سحر بدين پيلو ٿي ويو ٿي... ۽ اڃا جيئري آن؟“ هن چيو ۽ ٿوري دير کان پوءِ ڀاڳ ٿي ڏاڍيان ڳالهائيندي چيو ”تو کي مري وڃڻ ڪپي“

هو ڳالهائي ڳالهائي خاموش ٿيو ته هوءُ پاسو وٺي هن جي ڀر ۾ سمهي پئي راهو کي محسوس ٿيو هن کي خانيءَ مان مولوءَ جي بندوبه ايندي هجي. هن چاهيو ته هو چري کڻي هن جو ڪنڌ ڪهي ڇڏي پر اوچتو هن جي نظر مٿي وڃي پئي، چوڏهينءَ جي چانڊو ڪئيءَ ۾ هن کي وڏيري زوراور خان جو منظر نظر آيو جيڪو مڇن تي هٿ ڦيري اڪيون ڦاڙي

پنهنجي ماڙيءَ تان هيٺ نھاري رھيو ھيو.

صبح ٿيو تہ هن هر سان گڏ ڪھاڙي بہ ساڻ ڪنئي ۽ ڏانڊن کي ورائيندو اچي پنيءَ پيڙو ٿيو.

جڏهن سانجهي ٿي ۽ ڪونجون قطارون ڪري نيري اپر بيٺل ڳاڙهن بادلن سان گسنديون وٽائن ڏانهن وريون تہ هن بہ ڪھاڙيءَ کي ڳن کان وٺي ست سان کڻي ٻاهر ڪڍيو. واهيءَ تي هٿ منهن ڏوٿي قميص پائي پني تي بيٺل انهن جي وٽن کي اورانگهي ڪرائي زمين تي قدم رکندو آڏي شاھ جي مقبري کي ويجهو ٿيو. هن پاسو وٺي ڪنائڻ شروع ڪيو اتي لڏندڙ سائين ڪنڊين پويان هن کي سڙپاٽ پٽڻ بہ آيا ۽ هو پير پير بہ ڏئي وڃي ڪنڊين جي اوٽ ۾ بيٺو.

”رات ڏاڍو هتو تتو ويٺو ھيو... مٿو.“

راھوءَ کي آواز آيو ۽ هن ڪنڊيءَ جي لامن کي پاسيرو ڪري اٿلر نھاريو. هن کي خانيءَ ۽ مولو هيٺ پوري گالهه تي لپٽيل نظر آيا. مولوءَ جون پٺي پنھون خانيءَ جي چوڌاري ويڙهيل ھيون.

”نامرد آ تہ پوءِ توکي طلاق ڇو نہ ٿو ڏئي؟“

مولوءَ چيو.

”مٿي کي زماني ۾ پنھنجو پرر بہ تہ رکڻو آ نہ.“

مولوءَ هن جي ڳل تي چمي ڏني، راھوءَ وڌيڪ دير ڏسي نہ سگھيو هن جا هٿ ڪھاڙيءَ جي ڳن ۾ مضبوط ٿي ويا. هو وار ڪرڻ لاءِ بالڪل تيار ٿي ويو.

”توکي راھوءَ مان ڪڏهن مزو نہ آيو؟“

”پوري اونھاري ۾ هن مون کي هڪ دفعو بہ آرام نہ ڏنو.“ خانيءَ درد گاڏل آواز ۾ چيو.

اوچتو راھوءَ جي همت پست ٿي وئي. هو اڪيون کپائي انهن کي ڏسندو رھيو. هن ۾ اها همت ئي نہ رھي جو هو اڳتي وڌي انهن جو خاتمو ڪري. هن خانيءَ جون ڳالهيون پٽڻ کان پوءِ پاڻ کي ڏوهي محسوس ڪيو. هن خانيءَ کي واقعي ئي ڏنو ڇا ھيو؟ هو هڪ دفعو بہ خانيءَ سان ڊپ کان آجو ٿي نہ سمھيو ھيو. هن خانيءَ کي جوانيءَ جو لطف ئي ڪھڙو ڏنو ھيو. هن کي ياد آيو هڪ دفعو جڏهن هو چانڊوڪي رات ۾ خانيءَ سان ستو پيو ھيو تہ هن جا هٿ خانيءَ جو اڳڻ کوليندي ڪيئن نہ ڏکي رھيا هئا. هن محسوس ڪيو ھيو جيئن وڏيرو زوراور خان خانيءَ جي اوگھڙ ۾ منهن هڻي پيلو هجي هن پوءِ بہ ان رات

خانيءَ کي مطمئن ڪرڻ لاءِ هر خوف کي ٽڏي هن کي جوانيءَ جو مزو ڏيڻ لاءِ پريور ڪوشش ڪئي هئي. هو جڏهن انتها کي پهچڻ وارو هيو ته اوچتو وڏيري ماڙيءَ تان منهن ڪڍي هيٺ نهاريو هيو ۽ پوءِ هن محسوس ڪيو هير جيئن هن جو بدن بي سڌائي پائيءَ جي نڌيءَ ۾ ڪري رهجي ۽ ٻڙ ٻڙ ڪندو ان جي تري ۾ هميشه لاءِ لٽو ٿي ويو هجي هو سڀ ڪجهه سهڻ جي باوجود وڏيري کي ڪجهه نه چئي سگهيو هيو هن کي وڏيري جي ظلم ۽ ستم جي خبر هئي ان رات مجبور ٿي هن ڏاڍيون ڪري روئڻ چاهيو هيو پر رات لڙڻ کان پوءِ جاڳندي جاڳندي پٺيڪي ويل هن خانيءَ جا سڌا ضرور پتا هيا.

راهوءَ جا هٿ ڪهاڙي مان ڏلا ٿي ويا. هن منهن تي ٻانهن ڏئي مٿو ڪنڊي جي ڌار سان هڻي روئي ڏنو هو پنهنجي سڌڪن تي ضبط ڪري رهيو هو. جيئن خانيءَ ۽ مولوءَ هن جي وجود کي محسوس نه ڪري سگهن هن خانيءَ کي بيگناهه سمجهيو هن کي وڏيري تي ڏاڍا خار آيا. هن جا هٿ هڪ دفعو وري ڪهاڙيءَ ۾ سوکها ٿي ويا ۽ هو رات جو سينو چيريندو وڃي وڏيري جي حواليءَ کي ويجهو ٿيو. هن ڇپ ڇپ ڪري چوڪيدار کان نظر بچائي، حوالي جي ٻاهرين پٽ ٽپي وڃي ڏاڪڻ تي پير رکيو.

ڏاڪڻيون اورانگهيندو جڏهن هو مٿي ماڙيءَ تي پهتو ته هن جي سامهون وڏيرو ۽ وڏيري ٻئي پلنگ تي اگهاڙا پيا هئا. هو ڏاڪڻ جي پٽ جي اوٽ تي نهارڻ لڳو. هن ڏٺو هو ٻئي هر شيءِ کان بهي نياز زندگيءَ جو سڪي سڪي مزو وٺي رهيا هيا.

وڏيري ۽ وڏيريءَ جي بي پناهه سڪون کي ڏسي راهوءَ اڳيان خانيءَ جو اڳڻ ڪولڻ وقت پنهنجا ڏڪندڙ هٿ ڦري ويا ڪيٽو نه فرق هيو هن ۽ وڏيري ۾. راهو وڌيڪ دير ترسي نه سگهيو. هو هڪل ڪري ڏاڪڻ جي اوٽ مان نڪتو ۽ اڪيون ڦوٽاري ڪهاڙي اڀي ڪري وڃي انهن تي هڪڙڪيو. ڪن پل ۾ هن ٻنهي جا ٽوٽا هڪري ڇڏيا. انهن جي ماڙيءَ کي رت سان آکو ڪري ڇڏيو. انهن کي مارڻ کان پوءِ هن محسوس ڪيو، جيئن هن جي بدن ۾ ڌلائي اچي وئي هجي. سڪون کان هن جي انگ انگ ۾ مستي سماجي وئي هجي. جيئن هن هنن جي موت کان پوءِ خانيءَ کي جوانيءَ جو لطف ڏنو هجي. هن کي جوانيءَ جي مزي کان آگاهه ڪيو هجي، جيئن هن خانيءَ کي يقين ڏياريو هجي ته هو نامرد نه آهي... مرد آهي... وحشي

چچريل زندگين جا قافلا

ڪڪڙن دس هنيا ۽ باڪ ڦٽي پٽي، ڪاراڻ جو سينو چيري، سج جي پهرين ڪرڻن
 اپ ۾ نيراڻ پڪيڙي ڇڏي. ستارا الوپ تي ويا ۽ اپ ۾ بادلن جهڙا اپا پڪي زندگي کي
 برقرار رکڻ جي جدوجهد ۾ ٿيئون ٿيئون ڪندا اڏامندا ويا صبح جي ٿڌي هير ۾ ٽونڊ وڻن
 جي تامن کي ماک ڦڙا وهنجارڻ لڳا ۽ هو به هٿ منهن ڦوڻي پنهنجي لوڙهي جو در ٽهي،
 ٻين ڏانهن ويندڙ ڪڙمين جي قافلي ۾ شامل ٿي ويو. هر ڪلهي تي هر هيو ۽ اڳيان صبح
 جي هير جهڙا پوتر وڃندڙ ٽنگ ٽنگ جا آواز، جيڪي ڳٽڪرن تي پچ لوڙهي جهومي جهومي
 هلندڙ ڏاندن جي ڳچي، ۾ پاتل چنگن مان بلند ٿي رهيا هئا هر ڪو ڪڪڙن جهوپڙين مان
 نڪرندو ويو ۽ ڪلهي تي هر رکي، پيچرن جي ڌوڙ اڏائيندو قافلي ۾ شامل ٿيندو ويو.
 ڏهرا، پيڙيل انسان ۽ انهن تي هرن جو وزن، جن کان بڙ ڪڙائي هلندڙ انسان، ائين ٿي
 محسوس ٿيا جيئن هو ڪلهن تي جنازي جو سامان سڃائي قبرن جي ڳولا ۾ نڪتا هجن.
 هر مک تي نراسائي هئي ۽ زور سان چيپيل ڇهن ۾ ڦاٿل چنگهه، ائين ٿي لڳو جيئن راهو
 به ان قافلي پويان ڪنڌ جهڪايو پٽي هليو. هن جي ڪلهي تي به هر هيو ۽ اڳيان چنگ
 وڃائي، جهومي جهومي هلندڙ ڏاندن جو جوڙو. پٽي ڪاري ڏاڙهيءَ وارو راهو، جنهن جي
 ڏاڙهيءَ جا وار سدائين سڌا، سخت هوندا هيا. جن کي گهوگهٽ ڪري هلندڙ اونهارِي جا
 جهولا ڪڏهن به ڇڙ وڃڻ نه ڪري سگهندا هيا اهي ڪنهن بلوان جي سيني جيان سخت هيا.
 هن کي مٿي تي پوتڙو ويڙهيل هيو ۽ ملعل جي ڊگهي قميص هيٺان گوڏن کان مٿي ٻڌل
 انگوچو جنهن مان هن جون گهائون وارن سان ڍڪيل چنگهون هميشه ظاهر هونديون هيون
 ۽ اهي هن جي جسم جي دٻ ڪري ڌڙ ۾ پنين تائين اونهيون هليون وينديون هيون.

قافلو وڌندو ويو ۽ ڳوٺ جا پوئتي ڇڏيل جهوپا اڳتي وڌندڙ قافلي جي قدم جي ڌوڙ
 ۾ ڦٽلڪا ٿيندا وڻن پويان گم ٿي ويا ۽ اڳيان ميلن ۾ ڦهليل، سلون وڻن جي جهنڊن ۾
 لڪل ٺوٺ سڪل زمين جا پارا، انهن اڳيان نروار ٿي بيهي رهيا.

راهوءَ منجهند تائين هر ڪاهيو ۽ هو سج جي وڌندڙ ٽپڻ جو تاب نه سهي ڪيڙيل
 زمين جي وڏن وڏن پٿرن تي قدر رکندو اچي واه جي ڪناري تي ويٺو. هن پاڻيءَ جو پڪ

پري رات هر وقو ۽ لڳاتار پاڻيءَ جا پنج ڇهه ٻڪ پي ويو هن اونهو ساھ ڪٽي پني پي ڏاڙهيءَ ۽ مڇن ۾ لڙڪندڙ پاڻي جي بوندن کي ٻانهن هٿي مهتيو ۽ پنهنجي آئين ٻانهن کي قميص جي پاند سان اڳهندو، پنيءَ جي بند تي بيٺل ٻيڙ جي چانو ۾ اچي ويٺو هن ڪجهه گھڙيون اڪيون هڻي پاڻ کي ڏلو ڇڏي ڏٺو ۽ پوءِ اڪيون کولي سامهون ڦهليل ڌرتيءَ کي ٺهاريو ناسي پوري ڌرتي تي پاتل هر جا نازا ليڪا ۽ ڪاٺي ڪاٺي بيٺل توها هن کي اها ڌرتي ڄاڻگري ٻيڙ جيان محسوس ٿي. جنهن مان هو ڦل حاصل ڪرڻ لاءِ هٿ وڌائيندو ۽ اهي زخمي ٿي پوندا. هن سوچيو کيس ان ڌرتيءَ تي گھڻو مهل قدر قدر تي زهري ڪندا محسوس ٿيندا هيا. هن کي ان ڌرتيءَ ۾ ڪڏهن به پنهنجائپ محسوس نه ٿي هئي. اها اوڀري هئي تڏهن ته هن کي رسولو چوندو هو ته ”راھو، ڇا تون جنهن ڌرتيءَ تي ڌرتيءَ پڪون ۽ تحليفون ڪاٽي هر هلائين ٿو اها توکي ڪڏهن پنهنجي محسوس ٿي آهي.“

هو سڀ ڪجهه سمجهندي به پنهنجي وڏن واٽن ٻڌل جملو چوندو هيو ”ڌرتي وڏيري جي آهي، اهو مالڪ آهي، اسان کي ڀلا ڪهڙو حق ٿو پهچي ته پراڻي ملڪيت تي قبضو ڪريون؟“ پر اڄ هن کي احساس ٿي رهيو هيو، رسولي سان هن جون ڪيل ڪچهريون هاڻي رنگ ڏيکاري رهيون هيون، هن جو ڀار رسولو جيڪو خبر نه هڪ ڏينهن ڪٿان اچي ڳوٺ ۾ وارد ٿيو ۽ پيٽ پالڻ لاءِ وڏيري وٽ ڌنار ٿيو هو. سنهڙو ۽ خوبصورت شڪل وارو جيڪو ڌنار گهٽ ۽ ڪاليج ۾ پڙهندڙ چوڪرو وڌيڪ لڳندو هيو. هو هر ڳوٺاڻي سان زوريءَ ڪچهري ڪندو هيو. انهن سان عجيب قسم جون سمجهه ۾ نه ايندڙ ڳالهيون ڪندو هيو.

اهو پوءِ هن راهوءَ کي ٻڌايو هيو ته هو شهر مان صرف انهن کي پنهنجي حقن ۽ وڏيري جي ظلم جو احساس ڏيارڻ آيو آهي، هو لکيل پڙهيل آهي ۽ هن جا ٻيا ساٿي به آس پاس جي ڳوٺن ۾ ٻين هارين مان گڏ پنين تي ڪم ڪري رهيا آهن. رسولو هوندو ڏاڍو بي باڪ هيو، ٻڪريون چاريندي موج ۾ اچي سڀيون گھڙيون وڄائيندو هيو، سڀني هن جي اچڻ جي مخصوص نشاني هوندي هئي، ان کان پوءِ هو ڪنهن به لٽ لٽڪايو موج ۾ جهومندو، وٽن جي جهٽبن مان ظاهر ٿيندو هيو هو وڏيري جي سخت خلاف هيو هو چوندو هيو ”هي زمينون انهن جون آهن جيڪي انهن کي آباد ڪن ٿا. ڪوئي ڪنهن جو مالڪ نه آهي هر انسان پنهنجي زندگيءَ ۽ محنت جو پاڻ مالڪ آهي ڪوئي به ڪنهن جي زندگيءَ کي استعمال ڪرڻ جو حق نه ٿو رکي، سڀ برابر آهن.“ ڳوٺ جا ڪراڙا هن کي ڀريو سمجهندا هيا، هو جڏهن به مستيءَ ۾ سڀنيون وڄائيندو، ڪلراڻي زمين تي هلندو وٽن جي پويان ظاهر ٿيندو هيو ته منجهند جي وقت، لٽڪاوٽ ۽ گرميءَ کان چور چور ڏاڍ تي لڏي

پاڻيءَ جي مٽ تي چوڌاري ويٺل، ڪراڙا هن کي پريان ڏسي کلي پوندا هيا. ”اچيو ٿو چريو“ هو چوندا هيا ۽ پوءِ تهنڪن ۾ پئي ويندا هيا. پهريون پهريون رسولِي انهن ٻين سان چڱي مٺي ماري ڪشي هئي. پر ان ڳالهه کي هميشه بيوقوفِي تصور ڪندا هيا ته هو پنهنجي زندگي پاڻ تي استعمال ڪرڻ جا مستحق آهن. پوءِ رسولِي به انهن کي ڪن هنن چڙهي ڏنو. هو راهو، کي واچ جهي ڪري ڪلهن ۾ لتڪيل لڪڻ ۾ هٿ اٽڪائي هيٺ جهڪي، پنهنجي مخصوص انداز ۾ چوندو هيو. ”ڪراڙا موت کان سواءِ ٻيو سوچي به ڇا ٿا سگهن؟“ هو نوجوانن ۾ يقين رکندو هيو پر آخري وقت تائين هو پنهنجي پر جو هڪ نوجوان به ٺاهي نه سگهيو. نوجوان اڪثر چڙواڳ هيا، هو چوڪرين جي ڳالهين کان سواءِ ڪا به ڳالهه پٿڻ لڻي تيار نه هوندا هيا ۽ خاص ڪري سردين ۾، جڏهن ساوا چٽا ناسي ٿي ويندا هيا ۽ پوءِ جا پارا ٿئي نروار ٿيندا هيا، ته ٽوليون ٺاهي، ڪنهن پيهي هيٺان باهه هاري ڏڏي پچائيندا هيا ۽ هٿ سڀڪي مزي مزي سان ڳوٺ جي جوانن جون ڳالهيون ڪندا هيا ۽ ڏڏي چٻاڙي راتيون بسر ڪندا هيا. ڪڏهن راهو به انهن جيان هو، پوري رات هو خانيءَ جي تصورن ۾ بسر ڪندو هيو ۽ ائين ٿي پيهي هيٺان پوءِ ۾ ٻرندڙ باهه ۾ ڏڏيءَ تي ڪچهريون ڪندي هن جو وقت بسر ٿيندو هيو. پر جڏهن پٺس گذاري ويو ۽ بيواهه ماءُ ۽ پتير پائڻ جو پوجهه اچي سندس ڪلهن تي پيو ته هو پنهنجي جاءِ تي اچي وڌيري جي زمين جو هاري ٿيو هو. رسولِي سان هن جي ملاقات به اتي ٿي هئي ته ٿي هئي ۽ پوءِ هو هن جي بي باڪ شخصيت کان متاثر ٿي هن سان گهرو ٿي ويو هيو. رسولو راهو، کي هميشه ان ڳالهه تي اڪسائيندو هيو ته ڪيئن به ڪري وڌيري کان زمين کسجي، ۽ اها ڳوٺ جي هارين کي ورهائي ڏجي. ڪڏهن ڪڏهن راهو، کي رسولِي کان خوف محسوس ٿيندو هيو، جيئن هو ڳوٺ ۾ وڌيري کي قتل ڪرڻ آيو هجي هن جي ياري هڪ قاتل سان هجي، پر تڏهن به هن کي رسولِي جي ڳالهين ۾ پنهنجائپ جو احساس ٿيندو هو ۽ هن جي عزت ڪندو هو.

هڪڙي ڏينهن هو رسولِي سان گڏ سرور شاهه جي مقبري جي ٻاهران مٽيءَ جي ٿلهي تي ويٺو هيو. سنجها جو ٽائيم هيو ۽ مقبري مان ايندڙ پارِيهرن جي ڳٽڙون ڳون، ڳٽڙ ڳون جا آواز بلند ٿي رهيا هيا، سرمٽي انڌيرن ۾ ڳاڙهو شفق، افق ۾ جذب ٿي ويو هيو. هاري ڪلهن تي هر ڪنڀو ڏونڊا ٿيا، ڏانڊن کي ڳٽڪارون ڏيندا وڻان ڏانهن وري رهيا هيا. وڻ خاموش هيا ۽ هوا ۾ اوڀر ڪري هٻس سمائل هيو. ڳالهين ڳالهين ۾ رسولِي هن کي شهر جو هڪ واقعو ٻڌايو هو. هن چيو هو ته ”راهو، شهر جي پوليس هڪ اهڙي ٽولي کي پڪڙيو

آهي، جيڪو ٻارن کي اغوا ڪري پٿر ڍوڻائيندو هيو ۽ انهن کي زوريءَ پٺائيندو هو.“
 ”اچا! راهو جون اڪيون ويڪريون ٿي ويون هيون ۽ هن چيو هو ”پوءِ پوليس انهن کي ڇا ڪيو؟“

”پهريون پوري ڳالهه ٻڌ نه“ رسولي چيو هو ۽ پوءِ ساڳي مخصوص انداز ۾ وڃ چڙهي ڪري ڳالهه جاري رکي هئي. ”اهي انهن ٻارن جي ڪمائي پاڻ ڪندا هيا، انهن کي مارون ڏيندا هيا ۽ ڳڻن کي ڏنپ ڏئي انهن جي منهن کي خراب ڪري ڇڏيندا هيا. جيئن انهن کي مائٽ نه سڃاڻي سگهن.“

”انهن کي ڪارائيندا پياريندا به پورو سارو هيا؟“ راهوءَ ٻار جيان بي چين ٿي سوال ڪيو هو.

”انهن کي ڪارائيندا به پورو سارو هيا بس جيئن اهي جيئرا رهي سگهن ۽ انهن لاءِ ڪمائي سگهن“ رسولو ڪجهه دير خاموش ٿي ويو هو، جيئن پنهنجي سوچن کي گڏ ڪندو هجي، پوءِ هن ڳالهه کي پورو ڪندي چيو هو ”هڪڙي ڏينهن پوليس ڇاپو هڻي ان ٽولي کي پڪڙيو ۽ جيل اماڻي ڇڏيو.“

”بس ڇڙو جيل اماڻي ڇڏيو؟“ راهوءَ ڪاوڙ ۾ چيو ”جيڪڏهن مان پوليس وارو هجان ها ته انهن کي ڦاسيءَ تي چاڙهي ڇڏيان ها.“

جوش کان راهوءَ جي ڳلن ۾ سرخي ڀرجي آئي هئي ۽ هن جي پٺي ڏاڙهيءَ جا وار سڌا ٿي سخت سولي جهڙا ٿي ويا هئا رسولي ڪجهه دير راهوءَ کي نهاريو هيو ۽ پوءِ هن جي منهن ۾ گنڀيرتا ڀرجي آئي هئي، منجهان هن جي ڳوڙهن کي لڪائي ڇڏيو هو.
 ”راهو، هڪ ڳالهه چوانءِ ناراض ته نه ٿيندي؟“ رسولي چيو هو ۽ راهوءَ ٺهر پهر ورائيو هيو ”ڇڻ؟“

رسولي ڀريل آواز ۾ چيو هيو ”تون نهن ظالمن کي ان ڪري ڦاسيءَ تي چاڙهين هان جو انهن معصوم ٻارن جي زندگي تباهه ڪئي هئي، انهن تي ظلم ڪيو هيو؟“
 راهوءَ عجب مان هن کي نهاريو هيو ۽ لاشعوري طور چيو هيو.
 ”ها ها...“

”تون انهن کي ان ڪري نه بخشين هان جو انهن ڪن اسانن جي زندگيءَ کي استعمال ڪري انهن کي تباهه ڪيو، پنهنجي زندگيءَ کي ٺاهيو؟“
 ”ها ها... اڳتي ڇڻ؟“

”راهو زندگي انسانن کي هڪ دفعو ملندي آهي، جيڪڏهن انسان دنيا ۾ هڪ دفعو

اچي اها زندگي به ڦرائي وڃي ته ان کان وڌيڪ ڏوڪو ڪهڙو آهي؟
 ”ها ها بابا سمجهي... اڳتي چئو نه.“

راهو، بيزار ٿي چيو هيو ۽ سڀني ۾ ڪنهن اڻٽڻو درد کان رسولي جون اکيون پرڇي آيون هيون هن جي بي باڪ آواز ۾ پهريون ڀيرو لرزش اچي وئي هئي ۽ اهو ڳورو ٿي ويو هيو هن چيو هيو ته ”پوءِ راهو هي جو روز هزارين هاري ڏوڪو کائي پنهنجي زندگي ڦرائي رهيا آهن، سندن زندگيءَ جو پورهيو وڌيرو ڏاڙو هئي، ڦري وڃي ٿو، ڇا اهو ظلم نه آهي، تون زمين تي هر هلائين ٿو، ڪيترن مهينن جي محنت کان پوءِ جڏهن ڪيترن ۾ ساوا سلا اڀري سونهري ٿين ٿا، ته وڌيرو تنهنجي محنت تي قبضو ڪري کڻي وڃي ٿو ڇا تون پاڻ ڪڏهن پيٽ پري کائو آهي؟ تنهنجي زندگي ڇا زندگي نه آهي؟ ته پوءِ اها زندگي ڪيئن وڌيري جي ڪم اچي ٿي. تون جيئن چيو ته مان انهن ظالمن کي ڦاسي، تي لڙڪائي ڇڏيان ها، جيڪي معصوم ٻارن جي زندگين کي ڦري، پنهنجي زندگيءَ کي ٺاهين ٿا، ته ڇا وڌيرو هزارين هارين جي زندگين کي استعمال ڪري پنهنجو پپ نه ٿو پري؟ اسان جي سماج ۾ هو هزارين زندگين کي پنهنجي مفاد ۾ استعمال ڪرڻ لاءِ حق بجانب آهي؟ راهو توکي مڃڻو پوندو ته ماءُ جي پيٽ مان هر انسان هڪجهڙو ايندو آهي. ڦرتي ڪنهن جي ميراث نه هئي نه آهي، ته پوءِ ڪيئن هڪ شخص ڪنهن ٻئي شخص جي زندگيءَ کي پنهنجي حق ۾ استعمال ڪرڻ جو حق رکي ٿو. ڇا تون ان شخص کي ڦاسي نه ڏيندين جيڪو هزارين زندگين جو مالڪ سڏائي، انهن کي استعمال ڪرڻ کان پوءِ به سزا جو حقدار نه آهي؟“

راهو صفا سسي ويو هيو ۽ هن ٿٽو ساھ ڀري چيو هيو ”يار توکي ته سڄو ڏينهن اهي ئي ڳالهيون آهن، هروڀرو بيزار ڪيو ٿي“. ائين چئي هن اوباسي ڏئي ڪنڌ هڻي پاسي ڏانهن لاڙي ڇڏيو هيو ۽ رسولو اڃا به ائين ئي هيٺ ڪنڌ ڪيو ويٺو هيو. سنجها ڦري رات ٿي هئي ۽ هنن جا عڪس اوندهه ۾ گر ٿي ويا هيا.

ان ڏينهن کان پوءِ راهو، ڪڏهن به رسولي جي سڀني جا آواز نه ٻڌا. هن جو مستي ۽ ۾ اچي ڪنهن ۾ لڪڻ ڦاسائي هلا نه ڏنو. ڇهن ڇهن ۾ اها ڳالهه وڃي وڌيري جي ڪن پئي هئي ته هن جو ڏنار رسولو ماڻهن کي هن جي برخلاف پڙڪائي رهيو آهي. ان ڏينهن کان پوءِ وڌيرو رسولي جي ڪڏ پيو ۽ اهڙو موقعو هٿ ڪرڻ لڳو جو ان فتنن کي پاڙن کان پٽي ڳيا ڳيا ڪري ڇڏجي پر رسولو ان کان اڳ ئي ڳوٺ ڇڏي هليو ويو هيو پيلن ۾ وڃندڙ هن جون سڀنيون خاموش ٿي ويون هيون. ڏڏ جي ڳچين ۾ ٻڌل گهندڙين جا آواز بند ٿي ويا هئا ۽ هر ڪنهن هن کي وساري ڇڏيو هيو. پر هو راهو کي اڃا به ياد هيو. هو هن جي

بتايل هڪ هڪ لفظ تي غور ڪندو رهيو ۽ هاڻي هو به سوچي رهيو هيو هن جي پٺي پڇي راس ٿيندي ته وڏيرو چهار جيان اچي ان تي حملو ڪندو ۽ جهٽ پٽ ۾ ان کي پٺ ۾ سڙائي ڇڏيندو. هو ان کي ڪجهه چئي به نه سگهندو، هن کي محسوس ٿيو جيئن هو وڏيري جو زرخريد غلام هجي. هن جي زندگي پنهنجي زندگي نه هجي. جيئن هن جو وجود وڏيري لاءِ هجي. هو پنهنجو پاڻ کي اوڀرو محسوس ٿيو. هن سوچيو. هن ننڍو وڏائي واري سماج ۾ زندگي جهڙي اهم شيءِ به غريب لاءِ نه آهي، ٻين شين سان گڏ زندگي به اميرن لاءِ آهي هڪ غريب به اميرن لاءِ آهي.

هن کي ٻيهر جي چانو ۾ سوچيندي سوچيندي سنجهاڻي وئي ۽ شفق جي لالاڻ افق ۾ جلب ٿيڻ لڳي. هن هر کڻي ڪلهي تي رکيو ۽ ڏانڊن جي جوڙي کي ڳٽڪارون ڏيندو ٻين ڪڙمين سان اچي ساڻ ٿيو هر ڪنهن جي ڪلهي تي هر هيو هر ڪو لوڻ زمين جي ٻارن مان نڪري نروار ٿيندو ويو هر ڪو ڪلهي تي صليب جهڙو هر سجائي، پيچرن جي قوڙ اڏائيندو قافلن ۾ شامل ٿيندو ويو راهو، پريان ڪنڌ ڪڍي ڏنو ڏور اولهه ڏي، ڦهليل شفق جي لالاڻ اڳيان ڪلهن تي صليب جهڙا هر سجائي، ڪارا ڪارا پاڇولا، اڳتي وڌي رهيا هيا پاڇولا، جن جي چيٽرو هوندي به زندگيءَ جو وجود نه هيو پر اهي اڳتي وڌي رهيا هئا. جن جي سمهون، لهرائيندو ڪيٽ هيا ۽ انهن جي قدمن چمڻ لشي بيتاب، ڌرتي ۽ آسمان جي ميلاپ وٽ، شفق جي لالاڻ

ناچو

هوءَ نچي ته نه پئي، پر ڪهين پئي ڪهين، سينگاريل اسٽيج تي رنگ برنگي ڪپڙا پائي جڏهن هوءَ شر شر ڪندي ماڻهن جي سامهون آئي ته هر ڪنهن جي وات مان شوڪارا نڪري ويا. پريل متناسب جسر تي اوڍيل رنگ برنگي ڪپڙا ۽ خوبصورت پريل گول منهن تي ڪنهن آديسيءَ جي راهه تي انتظار پريل اکين جيان وڇايل زيور، جن جا موتي اسٽيج

جي رنگ برنگي ٻرندڙ بلبن جي لاکٽ ۾ ٻري جي پٺيان بيهي کلي ليٽا پائيندڙ شرميلي محبوب جيان چمڪي رهيا هئا

جڏهن هن ناچ شروع ڪيو ته هر ڪنهن جي جسم مان چڻ ڌڙيون نڪري ويون مائهو ڏندن کي زور ڏيئي، ڪرسي تي ڦٽڪي ڦٽڪي هن جي مست جسم کي ڏسڻ لڳا. سازن جي لهه وچڙ تي جڏهن هوءَ مست هرڻي، جيان چال ڏيئي کلي رهي هئي ته مائهو هن جي مٿان گهور گهور ٿي رهيا هئا. هوءَ ٺڄي نه پئي پر چڻ سڀني جي روح کي نچائي پئي. وڏيري الهداد جو ته آواز ئي اٿيو ٿي ويو ڪمدار رحمو جيڪو هن جي ڀرسان ئي ويٺو هيو ان کي آهستيگي، سان چيائين، ”بيلي رحمو، دلڙي ته هٿن مان نڪتي ٿي وڃي، هاڻي هلا ڪو هيلو.“

”پوتار فڪر ٿي نه ڪيو هي اسٽيج جرن پٽليون ته نچنديون ئي پشي جي ڏاڳي تي آهن. هاڻي تو بلو ڪريان.“
 ”وارو ڪر پيٽان“

رئيس الهداد ٿورو ڪلندي خشڪ آواز ۾ چيو ۽ وري هو اسٽيج تي نچندڙ عورت ۾ اڪيون کڻائي ويهي رهيو

شو ختر ٿيو ته رئيس الهداد به مڃ کي وڪڙ ڏيئي گهڙي هيو ان ساڳي نچڻي جي ڪمري ۾. هن اتي هڪڙي خوبصورت جوان کي آئيني جي اڳيان ڦٽي ڏيندي ڏٺو. هو تمام خوبصورت هيو. رئيس سمجهيو شايد ان نچڻي جو پاڻ آهي
 نوجوان جڏهن اڌ وهيءَ جي وڏي پٽڪيدار شخص کي ڪمري ۾ گهڙندو ڏٺو ته هن ٿورو چرڪي پٽي نهاريو، ”ڪير آهيو توهان؟“

”اڙي پاڻو مان آهيان ته رئيس پر آيو هن جي تلاش ۾ آهيان“
 ”ڪنهن جي تلاش ۾؟“

”هن، جنهن هاڻي هاڻي ٿلهي تي جهم پاتي.“

نوجوان ٿورو ڦڪو ٿي ويو

”ڪهڙو ڪم آ تنهنجو ان ۾.“

”بس هي نوٽ پيش ڪرڻا آهن.“ رئيس ڏهن هزارن جا نوٽ ٻاهر ڪڍندي چيو

رئيس جي ڳالهه تي نوجوان ڪجهه سوچيو.

”ته پوءِ اهي تون فنڊ ۾ ڏيڻ گهرين ٿو شايد؟“

”فندا؟“ رئيس چيو ”ڇا جو فنڊ؟“

”شايد توهان کي خبر نه آهي ته هي اسٽيج شو شاگردن جي ٺاهيل انقلابي پارٽي، جي
 فنڊ جمع ڪرڻ لاءِ ڪيو ويو هيو.“
 رئيس جي نرڙ ۾ گھنج پئجي ويا.
 ”پر هو، ٺڄڻي؟“
 نوجوان ڦٽو شوڪارو ڀريو.
 ”اها ٺڄڻي مان هيس رئيس صاحب. دراصل اسان کي فنڊ جي سخت لوڙ هئي، ٻيو
 ڪو رستو نه ڏسي لازم مون کي ائين ٺڄڻو پيو.“
 خود غرض رئيس جون اکيون چچيون ٿي نوجوان جي پروتار چهرِي جو جائزو وٺڻ
 لڳيون.

هڪ رات جو عذاب

جنوريءَ جون پويون تاريخون هيون. سرديءَ جو ٽڪايل سڄ اپ ۾ مختصر وڪون ڪٽندو
 اولهه وڃي پهتو هيو. ڪونجڻ جا ولر وٽائڻ ڏانهن وري چمڪا هئا ۽ هاڻي سانجهيءَ جي
 نيراڻا انڌيري ۾ چنڊ ٿيڻ لڳي هئي. وڌندڙ ٿڌ ڪري هر طرف خاموشي ڦهليل هئي. ڪڏهن
 ڪڏهن ڪو اوندهه ۾ اجرڪ جي پٽ هنيو، ٻيڙيءَ جا سوتا هڻي ڪنگهندو، پنهنجي وجود جو

احساس ڏياريندي لنگهيو ٿي، نه ته اها ئي چپ چاپ هئي. خاموش جهنگ ۽ شاھ جي پڙ تي پنھل جي هٿ اڳيان ٻرندڙ هيٺي شعلي وارو ٺانوسو.

رات گهري ٿي ته خاموشيءَ ۾ اڃا به اضافو ٿي ويو. ٻئين ٻاهران پيئل پالٽيءَ ۾ ڏيئرن جي ٿان ٿان تيز ٿي وئي، ائين ئي محسوس ٿيو جيئن خاموشي هڪ ڦٽاڪي سان ڦٽندي ۽ اوندهه جون چڱون ٽڪرا ٽڪرا ٿي پٽ تي چٽي پونديون. ٿڌ ڪري هر ڪو وڃي بستري پيڙو ٿيو هيو ۽ سڄي ڏينهن جي ٽڪاوٽ کي ننڊ ۽ سڀنن سان دور ڪري رهيو هيو.

خبر نه پئي ته اوچتو سر واهه جي ڪڙ تان بندوقن جا ٽڪا ٿيا هڪ ... به ... ٿي ... ۽ پوءِ ته سائڻه ڪيترا فٽر ٿيا. سڄو ڳوٺ ڇرڪ ڀري، سوڙيون سوري جاڳي پيو. خوف ۽ سيءُ سبب هر ڪنهن جي جان مان ڌڙيون نڪري ويون. سرڙاٽ نڪري ويا، همراھ وارو وارو ڪندا ڪانڊيون کي لتاڙيندا اڳتي وڌندا رها، جڏهن سر واهه تي پهتا ته ڏٺائون ته ڪير اونڌي منهن ڪڙ تي جيپ ڀرسان ڌڙ ۾ لپتو پيو آهي. پهريون ته اونڌي هڻڻ ڪري سڃاڻائون ڪو نه پر پوءِ جڏهن اونڌي منهن کي سهارو ڏئي ستو ڪيائون ته همراهن جي زبان اچي ڏندن سان لڳي. ڇي ”اڙي ميان هي ته پنهنجو رئيس منڻ خان آهي“.

پوءِ ته هوءَ هوءَ ٿي وئي. ٻن همراهن کڻي جهنگهن کان سهارو ڏنس باقي ٻيا جنبي ويس ٻانهن ۽ چيلهه کي رئيس جي ٿلهي جسر کي سهارو ڏيندا، چنگهندا سيني تي هٿ هڻندا، اچي ڳوٺ پهتا هر ڪنهن کي خبر پئي ”رئيس وڏي کي گوليون لڳيون آهن... رئيس وڏي کي گوليون لڳيون آهن“

”اڙي ڪهڙا هيا اهي مونکي ڏس ته ڏيو؟“

پوڙهو قادن هڻن مان پئي نڪتو ويو، جوش ۾ سڄو پئي ڏڪيو. ”اڙي وڏيرو ماتو ابو... سو به اسان جي تڪ ۾ زوراور ڪري ويا...“

سڄي ڳوٺ ۾ اها خبر سيلاب وانگر ٺهلجي وئي ته رئيس منڻ خان کي گوليون لڳيون آهن. هر ڪو ياحسين ياحسين ڪندو لوڙهن مان نڪتو ۽ اچي شاھ جي پڙ تي گڏ ٿيو. ٻن ٽن همراهن ست ڏيئي پنھل جي دوڪان مان ڪٽ ڪڍي اتي ئي ڪٽي رئيس وڏي کي ليتاڻائون، پري مڙس قادن کان اهو ڪو نه پڇو ان اتان ئي رڙ ڪئي ”اڙي ميان ههڙي پار ۾ هن کي اتي ڇو ٿا سمهاريو. منهنجي پکي ڏي ڪٽي هلو“ اها ڳالهه سڀني کي دل سان لڳي. چئن همراهن ڪٽ کي ڪلهو ڏنو ته ڪٽ جا چوڙاٽ ٿي نڪري ويا. ڄاڻ پڳي ڙي ... ڄاڻ پڳي. سڄو ڳوٺ پوش پوش ڪندو اچي قادن جي لوڙهي ٻاهران گڏ ٿيو. رئيس وڏي جي ڪٽ ڪلهن تان لاهي اندر پکي ۾ رکي وئي.

پکي کي چوڌاري پتروڻ ڏنل هيون ۽ مٿان گاهه جي ڇت، جنهن جا ڪڪ سيارِي جي هوا ۾ سرڙ سرڙ ڪري پيا ڏڪندا هيا ۽ پکي جون ڪاٺن واريون پتروڻ هوا کي ڪڏهن به روڪي نه سگهنديون هيون.

گهڙي گذري ته حڪيم پيرل پنهنجي اچي چادر ۾ ڏڪندو ڏڪندو پريان ظاهر ٿيو. هن جي اڳيان لونگ ماڇي هيو، جيڪو تيز وڪون کڻندو پڙ ڏانهن وڌي رهيو هيو. ”اچو حڪيم سائين اچو“ هو رڪي رڪي پوئتي نھاري ٻڌي حڪيم کي چئي رهيو هيو.

حڪيم پيرل هتان کان ميل پري ڪوهارن جي ڳوٺ ۾ رهندو هيو پنهنجي تڪ جو هڪڙو ئي مشهور حڪيم هيو. ڏاڍو محنتي ۽ جفاڪش مجال جو اڌ رات جو به ڪنهن کي موڪلي، ڪو به ڇاڪاڻ تي ويس ته اڪيلو نه موٽائيندس. اونهارو هجي يا سيارو آندي هجي يا مينهن هو پنهنجي خاص اچي چادر ۾ ضرور بيمار جي گهر پهچندو ۽ هاڻي هو رئيس وڏي جي مرهم پتي ڪرڻ آيو هيو رستي سان ايندي، لونگ هن کي ٻڌايو هيو ته وڏيري تي ڪوسن حملو ڪيو آهي ۽ هن کي ڪٻي ۽ چنگهه جي پاسي ۾ گولي لڳي آهي. سڄي چنگهه رت ۾ لال ٿي وئيس اٿس.

لونگ حڪيم پيرل کي ساڻ ڪري، قادن جي لوڙهي وٽ پهتو ته هن کي ويهارو کن همراھ مليا، جيڪي هيڏي هوڏي ڪڏهن اڱڻ ۾ ته ڪڏهن پکي ۾ پريشان ۽ بي حال ٿري رهيا هئا. مال اڃان به ڪر ڪنيو رانپٽ ڪري رهيو هيو. لونگ حڪيم کي ساڻ ڪري پکي ۾ گهڙيو ته هيٺ پٽ تي ڪچن ۾ ٻار جهلي ويندو عورتن سري پري هن کي رستو ڏنو ۽ ڳالهائڻ بند ڪري ڳٽي تي آڱر رڪي پهريون حڪيم کي نھاريو ۽ پوءِ رئيس جي منهن ۾ ڏنو جيڪو اڪيون بند ڪيو، بيهوش پيو هيو.

حڪيم بسر الله پڙهي سوڙ مٿي ڪٽي ۽ رئيس جي چنگهه کي نھاريو. سڄي سڻ پاڇي کان وٺي ابتدائي تائين رت سان رسجي وئي هئي. ويندو عورتن جي دل ڪچي پکي ٿيڻ لڳي، سڀني جي بدن من سرڙاٽ نڪري ويا ”اڙي ابا... هاڻي هاڻي“ انهن ٿڌا ساھ ڀريا، حڪيم رئيس جي پاڇي کي مٿي چڪي کڻي زخمر ظاهر ڪيو گلمڻ ڇت مان چمڪي لاهي، کڻي زخمر جي ويجهو آيو حڪيم زخمر کي تپاسيو ۽ نرڙ ۾ گهنج وجهي، کيسي مان دوا جي دٻي ۽ ميرو ڪپڙو ڪڍي به چار لپريون ڏاهي کڻي رئيس جي زخمر کي ٻڌيون. الله ڪندو ته ڀلو ٿيندو... هن چيو ۽ چڪي کڻي سوڙ کي ٻيهر رئيس جي مٿان وجهي ڇڏيو.

گهڙي کن گذري ته رئيس به آهستي آهستي اک پٽي. هن جي پهرين نظر وڃي پکي جي ڇت تي پئي، لڙڪندڙ پلال جا تانڊورا جهڪي هوا تي هيٺي هوڏي لڏي رئيس کي

ويچارا ڪڍي رهيا هئا. هن اک تيڙي ڪري آس پاس نهاريو پٽ تي عورتون ويٺل هيون جيڪي افسوس ۽ غم مان هن ڏانهن نهاري رهيو هيون. ڀرسان ٿي ڦاٽن هٿ ۾ لٽ جهليو بيٺو هيو ۽ هن ڏي ائين نهاري رهيو هيو جيئن هو رئيس جي اک کٽڻ جو انتظار ڪندو هجي.

”اڙي ماٿو ابا رئيس هاڻي فرحت ته آهي نه.... اڙي اڪيلو سمجهي وار ڪري ويا... پرواه نه ڪر رئيس پنهنجا همراه به موڪليا اٿر کوسن جي ڪڍ پٿان نه ته پڇن ها، ڪيون ته ها ڳيا ڳيا... اصلي فڪر ئي نه ڪر.“

ڦاٽن ڪجهه دير ڇڻ ٿيو ۽ وري ڳالهائڻ شروع ڪيو. ”تازو تازو همراه ڊوڙائي حڪيم پيرل کي گهرايو هو، سوچيم خان کي ڪجهه ته آرام ايندو نه هاڻي فرحت ته آهي نه ابا... پيرل حڪيم آهي معشوق.“

پريو مڙس ڦاٽن ڳالهائيندو ويو ۽ رئيس اڃا پنهنجي هوش ۾ نه هيو. هن جون اکيون هر هر پاسن ڏانهن ٿي ڦريون. هن کي ماحول ڏاڍو اوڀرو ٿي لڳو. رکي رکي هن کي چنگه مان سور جون ستون اُڀرندي پئي محسوس ٿيون، جن کان هو پيشو پئي ٿي ويو هن همت ڪري آهستي آهستي هٿ وڌائي زخمر کي چهيو. ان تي ٿلهيون ڪپڙي جون لهريون ٻڌل هيون، جن جي اندر پيرل نرم نرم مرهم کي محسوس ڪري هن کي ڏاڍي پڇاڻ لڳي. هن جو زخمر ڪري رهيو هيو جنهن کان هن جي بيهوشي ختم ٿي وئي ۽ ٿوري دير کان پوءِ هن محسوس ڪيو جيئن هن جو پورو جسم ڪرندو هجي.

”پاڻي“ هن چيو

ڳاڻن هڪدم هيٺ ويٺل ماڻهن کي سوري ڪندڙ ۾ رکيل دلي مان مٽيءَ جو ڪپو پري، رئيس کي پٺيان سهارو ڏئي، ٿورو اٿاري، کڻي وات تي رکيس، مٽيءَ جو ڪپو ۽ ڪوه جو بندوبدار پاڻي، رئيس کان هڪ ڊڪ به هيٺ نه لٿو ۽ هن پهرين ڊڪ سان ٿي گرڙي ڪري کڻي سوڙ کي آڻو ڪري ڇڏيو. هن ڪاوڙ مان ڳاڻن کي نهاريو پئي، سان زور ڏئي سمجهڻ جي ڪئي ڳاڻن هن کي سهارو ڏئي آهستي آهستي سهارو ۽ باقي پاڻي کي اتي ئي کٽ هيٺان هاري ڇڏيو.

ڦاٽن پنهنجي ڀر ۾ ڏاڍو چڪي ٿي. هن وٽ رئيس کي پيش ڪرڻ لاءِ ڪجهه به ڪو نه هيو. هن وٽ سٺو برتن به ڪو نه هيو، جنهن سان هو پاڻي آڇي رئيس جي دل خوش ڪري سگهي. رئيس کي جيئن جيئن هوش ايندو ويو تيئن تيئن هن جو زخمر پهريون کان به وڌيڪ ڪرڻ لڳو. هن دل ٿي دل ۾ حڪيم پيرل کي گار وهائي ڪڍي پيشان ڪتي جو پڇ

زخمر تي مرهم رکي ويو آ ڪن زهر پرکي ويو آ. رئيس کان رهيو نه ٿيو ۽ هن اکيون مٽي ڪري قادن کان پڇيو

”مان واري ڳوٺ ماڻهو موڪليو اٿو نه؟“

”هاڻو هاڻو سائين... اهي ته همراهه ڀڳا به وڃي... ابا هي به ته پنهنجو پکو ٿي... دل جاء ڪر،“ قادن قرب مان ڳالهائيندي ٿورو ٿورو ڏکيو به ٿي.

رئيس منڻ خان کي مٿان پاٽل سوڙ مان بڊبوءَ اچي رهي هئي هن ٿورو ڪنڌ ورائي هيٺان رکيل وهائي کي نهاريو ميوو اصلي صفا ڪارو جنهن تي تيل جي سٽپ ڪري، مٽيءَ چڪا ڄميل هئا. رئيس کي اتي ايندي ايندي سيني ۾ اٽڪي پئي.

”اڙي مائو سڄي جا پٽ گهر ۾ ڪا سٺي سوڙ به نه هيئي جو هي،“ منهنجي مٿان وڌي اٿي. اڙي هي وهائو ته ڏس اچئي ٿو شرم.“

رئيس کي اهڙي ڪاوڙ آئي جو زخمر مان اٿندڙ سور ٿي وسري ويس. آواز ٿلهو ٿي ويس جهڙو ٻڪر. هيٺو منهن ڳاڙهو ٿي ويس لال. قادن رئيس جا اکر ٻڌي پيرن تائين ڏکي ويو. هن اڱڻ ۾ وڃي زوار کي سڏ ڪيو. زوار پيڙيءَ جا سوٽا هڻندو تيز تيز وڪون ڪڍندو هن وٽ اچي پهتو.

”جي پريا مڙس.“

”اڙي ابا تو وٽ ڪا سوڙي آهي، رئيس کي ميري سوڙ ڏيندي ته پاڻ کي شرم ٿو اچي. تو وٽ ڪا چڱيرڙي آهي ته کنيو آ.“

قادن وات تي هٿ رکي زوريءَ ڪنگهيو. زوار اجهو اجهو ڪندو لوڙهي جو در ٽپي پڙ ڏانهن وڌيو ته قادن پويان رڙ ڪيس ”ايڏانهن ڪو سٺو وهائو به کنيو اچجانو.“

”هاڻو هاڻو“ زوار چيو ۽ پوءِ هو چانڊوڪيءَ ۾ اوجھل ٿي ويو. جهوپٽي کان ٻاهر سر ۽ پوک لاءِ گڏ ڪيل پاڻيءَ جا دٻا هيا جن تي سدائين مچرن جا ٽولا پيا پون پون ڪندا هيا. سڄي ڳوٺ جي گندگي به انهيءَ پوسل ۾ اچي پوندي هئي. گڏ ٿيل ڪاري پاڻيءَ مان سدائين بڊبوءَ پئي ايندي هئي، جنهن سان ڳوٺ جا ماڻهو هيراڪ ٿي ويا هيا، ڏنڊن جي آس پاس پيل گند ڪچرو ۽ بڊبوءَ ڳوٺ وارن کي ڪو نه آزاريندي هئي هو به مچرن جيان گندگيءَ مان ڦٽي نڪتا هئا. مچرن جي ڏنگن جي هنن لاءِ ڪا به حيثيت ڪو نه هئي پر اهي سڀ شيون رئيس لاءِ نيون هيون. پکي جو گهٽيل ماحول، اتي رکيل دلن مان پيدا ٿيندڙ چيڪڙ جو احساس، ٻاهر اڱڻ ۾ بيٺل مال جون رانپون ۽ گندگيءَ مان اٿندڙ بڊبوءَ. مچرن جا ولس جيڪي پون پون ڪندا گهر گهر ۽ گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ پٽڪي رهيا هيا ۽ پکي ۾ ٻرندڙ هيٺي

شعلي واري بتيءَ جي اڻپوري روشني، جنهن کان رئيس کي گهٽ محسوس ٿي رهي هئي، هو ته انهن سڀني شين کان ڏور ڇايو هيو، جتي چمڪ ٿي چمڪ هئي. روشني ئي روشني هئي. صفائي ئي صفائي هئي. هن کي ڪهڙي خبر ته بدبوءِ ڇا ٿيندي آهي، ڪڪاڻن جهوپڻ ۾ راتيون ڪيئن بسر ٿينديون آهن. بدبودار بسترن ۾ سڪ جا سڀنا ڪيئن ڏسبا آهن ۽ وڏي ڳالهه اها ته قاتل ۽ ميرن ڪهڙن ۾ وڪيل مفلس انسانن سان زندگي، جون گهڙيون ڪيئن گذاريون آهن. هو صاف سٿرن هوادر ٻنگلن جو هيراڪ هيو، هن کي ڪهڙي خبر ته مچرن جا وٺل انسانن تي حملو ڪيئن ڪندا آهن زخم کائڻ کان پوءِ حڪير جي لپرين تي ڦٽ ڪيئن ٿرندا آهن رئيس عذاب ۾ ڦٽڪندو رهيو.

زور گهران سوڙ ۽ وهائڻو کڻي آيو، پر رئيس جو اڃا به بدبوءِ کان مٿو ٽٽو ٿي ويو. هن کي مچر ڏنگي رهيا هيا. هن جي آس پاس پون پون ڪري، هن کي ستائي رهيا هيا. پوست وڌندو ويو ۽ هن کان رهيو نه ٿيو نيٺ هن قادن کي چيو ”مون کي اسپتال کڻائي هلو.“

قادن صفا ڪڪو وڪو ٿي ويو.

”اڙي صديقي وڃانءِ رئيس اسپتال ته هتان ڏهه ميل پري آهي، جي چوڻ ته تيار ڪرايون ڏاند، پوءِ الهه واهي جڏهن گاڏي پهتي.“

رئيس جو پارو چڙهي ويو ۽ هن ڳالهه ورائيندي چيو ”اڙي اڃا ڪو نه پهتا منهنجي گهر وارا؟“

”بس سائين اجهو کي اجهو آيا.“ قادن چيو ۽ پوءِ هن روڻ هارڪي آواز ۾ چيو ”چورن چنڊن کي ته سوير ٿي موڪليو هوم.. الاڻي ڪاڏي گم ٿي ويا“ گهڙي کن ماڻ ٿي.

”ٿاڻي تي رپورٽ داخل ڪئي اٿو؟“ رئيس هڪ دفعو وري ڳالهايو.

”سائين ٿاڻو ته ٻارهن ميل پري آ. ڇا ڪجي؟“ پريو مٿس قادن ڏک ۾ ڌري گهٽ روئي

پيو.

سياري جي قيامت جيڏي رات آهستي آهستي لڙندي وئي چانڊوڪي وقت سان گڏ گهري ٿي وئي. ٻين مان لنگهندڙ پيچرا وڌيڪ چٽا ٿي ويا شاهه جي پڙ تي هائي ڪو به همراھ نه هيو، سڀ آهستي آهستي ٿڙي پڪڙي ويا هيا کي گهرن ڏي وڃي ستا هيٺ ته کي اڃا به پري مٿس جي اڳڻ ۾ تولو ٺاهي ويٺا ڪچهري ڪري رهيا هئا. پڙ تي فانوسو اڃا به پري رهيو هو. هر طرف سانت چانيل هئي ۽ انهيءَ سانت کي چيريندڙ، تلن جي ڪرڙڪت

ڪرڙڪت ۽ ڏيڏرن جي ٿان ٿان.

وقت سان گڏ رئيس وڏي جي حالت خراب ٿيندي وئي. هن جو من پيو چاهي ته هو اٿي پجي ويهي. مونجهه کان هن جو اندر ڦاٽو ٿي ويو.

قادن ٿڌ ٿڪڙ ۾ رئيس لاءِ ماني به تيار ڪرائي هئي، شاپس هجي ويچارِي زوار کي جنهن اڌرات جو ننهن کي تڪليف ڏئي، رئيس لاءِ جوئر جي ماني تيار ڪرائي هئي ۽ کير ڏهايو هيو پر رئيس پنهيءَ کي لامارو ڏئي هڪ ڏنو کير جي لوٽيءَ سوڌو ماني به وڃي پري پئي.

”اڙي ڪتي جا پٽ، اسان وري جوئر جي ماني کائيندا آهيون، آچيندي شرر به نه ٿو اچي؟“

قادن ويچارو جيڪو پهريون ئي ڏکيو پئي، ان جي وات مان ته هڪ اکر به نه نڪتي ويچارو صفا چپ ٿي رئيس اڳيان ڪنڌ جهڪائي بيهي رهيو.

بديوه کان رئيس کي التيون اچڻ لڳي، هن رکي رکي ڏاڪيو ٿي. هن کي پنهنجي آس پاس بيٺل ماڻهن مان بچڻ ئي آئي. مچرڻ هن جي منهن جا ريٽ لاهي ڇڏيا هيا. آس پاس قهليل گندگيءَ ڪري هن جو مٿو ڦاٽڻ لڳو هو، هو ڏاڪيندو رهيو. هن وڏي آواز ۾ رڙيون ڪري پري مڙس کي گاريون ڏيڻ شروع ڪري ڏنيون. ”تنهنجي ماءُ کي.... تنهنجي پيڻ کي.... تنهنجي زال کي....“

قادن ويچارو ڏکي ويو ڇڙو پيو ابا ابا ڪري نيٺ رئيس وڏي وڏي بيهوش ٿي ويو ۽ قادن اکين مان ڳوڙها اگهي سوڙ سوري هن جي مٿان وجهي ڇڏي.

الله الله ڪري اسر ٿيو ته ڪڪڙن به دس هنيا، رئيس وڏي جي ڳوٺ وارا جيپ ڪاهيو، واويلا ڪندا پهچي ويا. هيڏيون ڪيلي جي ڦرهي جيڏيون مچون ۽ گول مٽول ڳٺا. هر ڪو نرڙ ۾ گهنج وجهي ٿيو ڏئي جيپ مان لٿو ۽ پرين مڙس جي پکي ۾ گهڙي ويو.

ٿوري دير کان پوءِ جيپ ڳوٺ جي سڙهن پيچرن تان ترڪندي وڻن جي ڌرين سان گسندي، سر واه جي ڪپڙ ڏانهن گم ٿي وئي.

ان ڳالهه کي ڪيترا مهينا گذري ويا. رئيس منڻ خان چڱو پلو ٿي ويو. هو هاڻي خير سان گهمنندو ڦرندو به هيو پريو مڙس قادن ۽ پيا ڳوٺ وارا خوش هيا ته هنن پنهنجي وٽ آهر ڏکي وقت رئيس منڻ خان جي چڱي خدمت ڇاڪري ڪئي آئي وئي کان پئي خان جا پار پتا پچندا هيا. ”ڏي خبر پائو.... هاڻي رئيس منڻ خان خوش آ.... چڱو پلو، اله خوش رکيس.“

وقت گذريو ته هڪ ڏينهن رئيس منڻ خان جي جيب اچي ڳوٺ جي ٻاهران رهي. هن جي ڀرسان چار پنج همراھ دونالي بنوون ڪي ڪڇ ۾ سوگهو جهليو مڇون وٺي رهيا هيا. رئيس منڻ خان ڏاڍو ٽڪل هيو. پلٽ ڪرڻ لاءِ کوسن ڪي ڳوليندي ڳوليندي هڪ دفعو وري اچي ان ننڍڙي ڳوٺ ڀرسان پهتو هيو. ساڳيا جهوپا، سر ۽ پوسل، گندگي، جا وير ۽ ميرا ماڻهو سانجهي، جو ٿاڻو هيو ۽ شاھ جي پڙ تي پنھل جي هٿ اڳيان شيشن وارو فانوسو هميشه جيان پئي پريو. رئيس منڻ خان پنهنجي ڏٺل مڇن جي وارن کي وٺيو ۽ پوءِ ڪجهه سوچيندي جيب ۾ ويٺل همراھن کي اشارو ڏنو ”اڙي ڏيو انهن جهوپن کي باھ“

”پر سائين انهن ته توهان کي ڏکڻي وقت ۾ پناهه ڏني هئي“

رئيس جي انگ انگ مان ڌڙيون نڪري ويون بڊيو، گندگي، مڇن جا ڏنگ، حڪير جي لپري، جوئر جي ماني، بستري جي ڌپ، ميرا انسان ۽ مونجهه ئي مونجهه. ”اڙي پتو نه ٿا ڪميو ڏيو جهوپن کي باھ“.

۾ چار همراھ بنوون سڏيون ڪري، لانگ ورائي جيب مان لٽا ۽ هوائي فٽر ڪندا، ڪاهي پيا ڳوٺ ۾. جهٽ پلڪ ۾ هيڊا هيڊا شعلا بلندا ٿيا ۽ پوءِ سڄو ڳوٺ ٻڙڻ لڳو. هوڻ هوڻ ٿي وئي سج ٻڪ لڳي وئي. وارو ڙي وارو. همراھ ساڳيا ئي هوائي فٽر ڪندا اچي واپس جيب ۾ ويٺا. رئيس ڦٽو ساھ کڻي مرڪيو جيئن هن کوسن سان پلٽ ڪيو هجي.

بارش کانپوءِ

ان ڏينهن نظرن اڳيان ڌنڌ هيو. آڪاش مان هڪ ٻئي پٺيان ڪرندڙ پاڻي، جي بوندون هر شيءِ کي ڌنڌڪو ڪري ڇڏيو هيو. ڏاند گاڏين ۾ پيل پوري پلال تي پاڻي، جون بوندون وسي پئي پاسي کان رٽلا ڪري ٿي وهيون ۽ ان جا ڦيٽا اڌ تائين ڪڇي مٽي، جي گاري ۾ هيٺ تي لٽا ويا، چيڪڙ سان ڀريل گول ڦيٽا، جن جي تيزيءَ سان هلڻ ڪري گهٽيءَ مٽيءَ جون ڦينگون اڏامي پري ٿي وڃي ڪريون. ڏاند هيا جو ترائين مان ڇپ ڇپ ڪري جوڙندا ٿي ويا ۽ هر ڪا شيءِ ڌوڻل هئي ساون وڻن کان وٺي ويندي ولين جي مقبرن ۽ ڪتبڻ تائين جن جي کڏڙن ۾ ڪبوترن ٻرن ۾ منهن هنيو ويٺا هيا. گاڏيون وسڪاري جو واس وٺي رهيا هيا، انهن پاڻ کي اجرڪن ۾ ويڙهي ڇڏيو هيو، ٻيو پاڻي هيو جو ٽوڪاٽ ڪندو انهن

جي اجرڪن کي آلو ڪنڌو ملعل جي قميص مان لنگهيندو، انهن کي وهنجاري رهيو هيو. هو سرديءَ کان ڪرنگهي پر اٿندڙ ڌڙين مان لطف وٺي رهيا هيا. هو ڳائي رهيا هئا، هر شيءِ کان بي خود، انهن جي آوازن ۾ ڪا به خوف جي لرزش نه هئي، ان ۾ مستي سمائل هئي، جنهن انهن جي آوازن جي گونج کي ڦهلائي ڇڏيو هيو. ائين ئي لڳو ڄڻ اهي ڇپ آهن ۽ انهن جي اندر ۾ ڪو آهي جيڪو وادين جي آلاڻ ۾ پاڻ ۾ گهلڻ ٿو چاهي. ڊوڙندڙ ڏانڊن جي چڪ کان گپ ۾ پيهجي اڳتي وڌندڙ ڏانڊ ڳاڏين جي ٿيڻ مان چڙڙات ٿي نڪتا، جيڪي مينهن جي گوڙ گمسان ۽ ڌڪڪن ۾ ڊهيل هوندي به منفرد هيا.

اڄ پڻ اتر پار ڏي، ڪڪر ڪيائين،

مندائتي مينهن جي، رت نه روڪيائين،

پلر پلٽيائين، سانگين گهڻا سک ٿيا.

۽ هو ڳائيندا ويا هڪ ٻئي پٺيان ڪرندڙ بونڊن جي لڙات پويان ڏور ٿيندا نمار

ڏور.....

اڌروٽ علي نواز بلوچ جي گهر ۾ پيو ڪجهه به نه هيو، سواءِ هن جي زال ۽ ٻن ٻارن جي، جن مان هڪ ڌيءُ هئي ۽ ٻيو پنجن سالن جو پٽ. جنهن جا ڦاٽل ڪپڙا مينهن ڪري آلا ٿي ويا هيا ۽ هو ٿڌ کان ڏڪي رهيو هيو پر هن کي ڪا به پرواهه نه هئي، هو سرديءَ کان ڏڪندي به پنهنجي شرارتن کان نه ٿي مڙيو هن هر هر ستن سالن جي لاليءَ کي تنگ ٿي ڪيو، هرڀرو به هن غريب تي رعب ٿي ويهاريو. لاليءَ جهوپي جي ڇت مان ٽمندڙ پاڻيءَ جي بونڊن سان آلي ٿيل ڦرتي، مان مٽي ٿي پئي، جنهن تي ماڻس چڙهيو ٿي پر ڏور هيو جو هن جا مٽيءَ مان ٺاهيل سڀ رانديڪا ڏاهيو هر هر ڀڳو ٿي ويو. لاليءَ ڏانهن ڪري ماءُ کي ٿي سڏيو ۽ ماڻس ڏيو، کي چڙهڻ بدران الٽو لاليءَ کي ٿي ڳالهايو، ”مان ٿي چوانءِ گوڙ نه ڪر“ ۽ پوءِ هن نڪتل مٽيءَ ڪري ٺهيل ڪپڙي ڏانهن هن جو ڌيان ڇڪائيندي ٿي چيو، ”هو ڏس ڪوئيءَ ۾ ڪيڏو پاڻي گڏ ٿي ويو آهي..... اچي پڙهين ته ٻڌايانس ٿي.“

ماءُ جون چيئون ٻڌي ويڃاري لالي هر هر وسامي ٿي وئي. وسندڙ مينهن ماڻس کي چتو ڪري ڇڏيو هيو. ڇت هئي جو ٽمڻ بند ٿي نه پئي ڪيو ۽ مينهن گذريل ٻن پهريون کان ساڳي رفتار سان پئي وسيو. هوا بند هئي ۽ وڻ ائين بي جان محسوس ٿي رهيا هئا جيئن گوتمر اڪيون پوڻيون ڌيان ۾ گر هجي ۽ هن کي ڪنهن به مينهن يا طوفان جي پرواهه نه هجي. ٻارين جا ٻنا پسي پلپلا ٿي ويا هيا ۽ ٻنين ۾ چڱو پاڻي ڊها ڏاهيو بيٺو هيو. علي نواز بلوچ جو گهر به انهن ٿي ٻنين جي وچ ۾ اوڏڪين پتين جي ڪمزور ڪلهن تي رکيل

جهوپو هيو ۽ اڳيان اگهاڙو اڱڻ جنهن جون حلون توها ۽ ڪانڊيرا هيا، جيڪي مينهن جي بوندن هيٺان ڏوپجي صفا سانورا ٿي ويا هئا ۽ پورو لوڙهو ائين ئي لڳو جيئن ڪري بدن وارو وحشي اڪيون ٻولي پيو هجي ۽ وسندڙ مينهن ۾ وهنجندو هجي.

لالِي اڃا به مٽيءَ سان پٽي ڪيڙي ۽ ڍوڙ هن کي هر هر تنگ ٿي ڪيو، ڇت مان ساڳيءَ ريت پاڻي پٽي ٿيو، جنهن جي رفتار ۾ تيزي اچي وئي هئي. هاڻي ڇت مٿان جهڪيل ٻڙ جون اهي لامون به بي سڌ ٿي نظر آون، جيڪي جهوپي جي پٽي هنڌ تائين پنهنجون پانهون پڪيڙيون بيٺيون هيون، پري کان انهن تارين جي رڇ ۾ بيٺل جهوپڙي ائين نظر ايندي هئي، جيئن ٻڙ جيڏو مضبوط بلند خدا پنهنجو هٿ ڊگهيڙي جهوپڙيءَ جهڙي ڪمزور ۽ سڃدي ۾ پيل هيٺي انسان مٿان چانو ڪندو هجي. وقت گذرندو ويو ۽ مينهن وڌندو ويو، ٽپري وهنجي ته سانجهيءَ به وهجڻ لاءِ وار چوڙيا.

علي نواز بلوچ اڄ وقت کان پهرين ئي گهر وري پيو هيو، هنجي ڪلهي تي هميشه جيان ڪوڏر رکيل هئي، پر اڄ هن ملل جي لميٽ لاهي، نيپوڙي هٿ ۾ کڻي هئي. باقي پوٽڙو هيو، جيڪو هن کي گوڏن تائين ٻڌل هيو، جنهن مان پاڻي جون بوندون پٽي ڳڙيون ۽ هيٺ هن جي پٺين تائين گپ سان پريل چنگهن ۾ جذب ٿي ٿي ويون. پوٽڙو آڻو هڃڻ ڪري هن جي بدن سان چٽي پيو هيو، جنهن ڪري هن جو انگ انگ صاف ظاهر ٿي رهيو هيو. سيني ۽ بدن جا وار وسندڙ پاڻيءَ ڪري بدن سان ڇمي پينگهي ۾ سهيل ٻار جيئن سنت هيا. مڇون هيٺ جهڪيل هيون ۽ مٽي جا وار ڳنڍا ڳنڍا، جن هنجي ڪنن کي ڍڪي ڇڏيو هيو. هو جهوپي ۾ گهريو ته اڱڻ ۾ اڃان به نر جون اهي ڏانڊيون اتي ئي پون هيون، جن کي هن صبح ڏنڌل پڇي اڇلايو هيو، ڪڇڙن ڳاڙهسري گونچن واريون ٿاريون جن جي چوٽين جا سرا هن کي ڏاڍا پلا ٿي معلوم ٿيا. هو اتر گهريو ته هن جي گپ هائڻ آڻن پيرن ڌرتيءَ تي هن جي قدامت جو ڪو به نشان نه لاهيو، ڇو جو ڌرتي به هن جي پيرن جيان آڻي هئي.

هن کي ڏسي لاليءَ اچل ڏني ۽ پنهنجن مٽيءَ هائڻ هٿن سان هن کي وڃي چنبڙي علي نواز هن کي ڪٺو ۽ ڳل تي چمي ڏني لاليءَ جي ڇڻ ڏل وڌي ٿي وئي، هن ٿٽو ساهه کڻي پيءُ کي ڏيڙو جي شڪايت ڪئي. ”بابا ڏيڙو نه منهنجا سڀ رانديڪا پڇي ڇڏيا.“ هن جي منهن ۾ ويچارگي اچي وئي، جيڪا ان وقت هر ٻار جي منهن ۾ اچي ويندي آهي ڇو جو پيار ملڻ سان انهن جي من جي چلواڻي پاڻيءَ جيان وڃي انهن جي من کي پري ڇڏيندي آهي. علي نواز منهن ۾ گهنج وجهي پٽ کي چڙهيو پر ڏوڏ هن اڳيان سمنو ساڄي بيٺي

رهيون، ”نه هڙندڙ ڇا ڪندين“ هن چيو ۽ پوءِ پنهنجو پاڻ اڀاڻڪو ٿي پيءُ ڏانهن نهارڻ لڳو. پر پئس ڪو خاص ڌيان نه ڏنو. هن لائيءَ کي هيٺ لاهي گلان ڏانهن نهاريو، جيڪا جهوپڙيءَ جي ڪنڊ ۾ بيهي هن ڏانهن نھاري رهي هئي، جتي مينهن کان ڪجهه نه ڪجهه بچاءُ ۽ ڇت مٿان سٺي نموني ٺهيل هئي، پر هيٺيان ڌرتي آلي هئي، جو پاڻي اوڌڪي پٽ جي پاڙ مان سمي جهوپي ۾ ننڍا ننڍا دٻا ٺاهي رهيو هيو. ”گهر ۾ پڄاڻن لاءِ ڪجهه به نه آهي؟“ علي نواز پڇيو ۽ گلان ڌرتيءَ ڏانهن نھاريو.

”هتي نه باهه ٻارڻ جي جاءِ نه آهي“ هن چيو

علي نواز پهريون دفعو چڻ جهوپي ۾ نظر ڦيرائي نھاريو. چيڪو سان پريل ڪچي زمين ۽ پاڻيءَ ۾ پسيل هر ڪا شيءِ پاڻاريءَ تي رکيل بسترا پاڻيءَ جي وزن کان سسي ويا هئا ۽ پکي جي وچ ۾ بيٺل پنجر جي پانهيءَ ۾ تنگين ڏيکڙيون ۽ لوڻا ائين ٿي محسوس ٿيا، جيئن اس ۾ ڪر ڪندڙ مردور ٿڪ پٽن لاءِ ڪجهه منت ڪر پڳا هجن ۽ ان جي جسم تي پگهر جون هلڪيون هلڪيون بوندون چمڪنديون هجن. پوريءَ جهوپڙيءَ ۾ پلال گاڏڙ مٽيءَ جي هلڪي خوشبوءِ سڀايل هئي، جيڪا ڦهلجندڙ اوندھ ۾ ڏاڍي عجيب ٿي لڳي.

وقت گذريو ته مينهن سان گڏ هنن جي خوف ۾ به اضافو ٿي ويو. خاص ڪري گلان جيڪا اندر ٿي اندر ۾ پھري بڻيل ٿي پئي هئي. هوءُ ٻارن کي هر هر چڻي جهوپڙيءَ جي ان پاسي ڏانهن ڇڪي رهي هئي، جيڪو تمتدڙ ڇت جي مصيبت کان محفوظ هيو، پر ٻار مينهن مان مزو وٺي رهيا هيا هو هر پاڻ ۾ وڙهيا ٿي ۽ وري پرڇي ڪيڏا ٿي علي نواز ڪوڏر سان اوڌڪين پتين جي پاڙن ۾ مٽيءَ جا لپا ڏئي انهن کي سهارو ڏئي رهيو هيو، پر مٽي اتي جمي ٿي نه پئي، ائين ٿي لڳو چڻ هو ضدي ٻار جهڙين پتين کي جتن ڪري پرڇائي رهيو هيو، پر ڳوڙها هيا جيڪي قطارن جي صورت ۾ انهن تان ترڪيا ٿي ويا ۽ وهندي وهندي انهن جي پاڙن ۾ پيل مٽيءَ جي لپن کي به لوڙهيو ٿي ويا. علي نواز جي محبت جو ايترو ڦل ضرور ٿيو ته هاڻي پاڻي آسانيءَ سان اوڌڪين پتين مان رسجي اندر نه ٿي آيو. هو مسلسل ڌرتي کولي انهن جي پاڙن کي سهارو ڏيندو رهيو انڌيري ۾ وچ چمڪڻ شروع ڪري ڏنو هيو ۽ گاج سان گڏ هن کي پنهنجي اگهاڙي پٺيءَ تي ڪرندڙ بوندن جا ٽوڪا ائين ٿي محسوس ٿيا، جيئن جهوپي مٿان بيٺل ٻڙ جي ٿلڙين مان پاڻي جي ٻر کان ٺڪاءُ نڪرندا هجن ۽ اهي ڌار ڪرندا محسوس ٿيندا هجن.

گلان ڏاڍي فڪر مند ٿي وئي هئي. هن کي اوڀر واري مان سڀ ڪجهه نظر اچي رهيو هيو. سانجهيءَ جي لاش کي وهنجريندڙ بوندون ۽ نيريءَ وچ جا چمڪاڻا، جيڪي

آسمان ۾ ٺڪاڻن سان گڏ پيدا ٿي هڪ چيڙي کان ٻئي چيڙي تائين پڪڙجي ويا ۽ انهن چمڪائڻ جي روشنيءَ ۾ پري پري تائين بيٺل وڻ، جيڪي جن پنهنجي ساول ويڃائي ويا هيا ۽ انهن ۾ موت جهڙي نيراڻ پرجي وئي هئي. هو، وچ جي روشنيءَ ۾ انهن پاڻي سان ٽپ لاهين ۽ ترارين کي ڏسي رهي هئي، جن ۾ مينهن جون بوندون ڌڙڪڻ جا آواز پيدا ڪري ٿوڻا ٺاهي رهيون هيون، جن مان ڪجهه ڦاٽي رهيا هيا ۽ ڪجهه ٺهي رهيا هيا.

هيءُ ايڏو مينهن ته هڪو نه هيو. هن پنهنجي زندگيءَ ۾ ان کان به وڌيڪ خطرناڪ مينهن ڏٺا هيا، پر پوءِ به هو، دلگير ٿي وئي هئي. هن کي رڪي رڪي ٻارن جو خيال ٿي آيو، جيڪي ٽمندڙ ڇت هيٺان لاڀرواهي سان کيڏي رهيا هيا هو، پوريءَ طرح انهن ڏانهن متوجهه ٿي وئي ۽ هن پنهنجي ليکي اکيون ٻوٽي پٽڪيو. هو، خدا ۽ رسول جا نالا وٺي انهن کي ياد ڪرڻ لڳي.

ڏوڙءَ ماءُ جي ال ڪئي. ”الا سائين..... ڪلا سائين..... ملا سائين.....“ ۽ پوءِ هو تهڪ ڏئي ڪلي پيو.

”چپ ڏليل“ مائٽس زور سان چيو ۽ لالي ڳاڙهي ٿي رعب ويهارڻ لاءِ ٻانهون ڪنجي هن تي چڙهي آئي.

”حرامي..... ڪافر..... الاهه جي نالي..... تنهنجو من وڌي ويو آ.“

هن جيئن ٿي ڏوڙءَ کي پڪڙي ڌڪ هڻڻ جي ڪوشش ڪئي، ڏوڙءَ اڳ ۾ ئي هن کي منهن واري ڇمڪت وهائي ڪڍي ۽ هو، ڏاڍيون ڪري روئي پئي. لاليءَ کي روئندو ڏسي مائٽس هن کي ڪنڊ ۾ ڇڪي ورتو ۽ ڏوڙءَ ڏانهن هڪڙو ۾ ٺهاري، هن کي پرڇاڻڻ لڳي.

هر طرف سانت لڳي پئي هئي، جن وڌندڙ انڌيرو هر گور کي ڇهي وڌيڪ ڪارو ٿي ويو هيو. هاڻي ته مٿان کان هيٺ ڪرندڙ بوندو به نه ڏسجي رهيون هيون، سواءِ ان وقت جي جڏهن وچ چمڪي ٿي ۽ ان ۾ نيريون پيليون ڦينگون هڪٻئي پٺيان هيٺ اينديون ٿي نظر آيون، نه ته انهن جا ٿڙڪا پئي ٻڌا ۽ پير گاج جو شور، جيڪو هڪ وڏي ڌماڪي سان ٿلهجي آسمان جي ٻئي ڪنڊ تائين ڊڪندو جهڪو ٿيندو ٿي ويو، جيئن ڪنهن کي عذاب پهچائي. هن جي وات تي هٿ ڏئي، هن جي بلند ٿيندڙ رڙ کي روڪي جهڪو ڪيو وڃي. ملي نواز جهوپڙيءَ ۾ ويٺو سهڪي رهيو هيو. هن جون چنگهون ٿلهيل ۽ وات ڪلي هيو. هن بدن کي ٻانهن جي سهاري ڇڏي ڏنو هيو، جيڪي هن جي پٺيءَ کان وريل ۽ چنبن ۾ ڦرتيءَ تي ڪٽل هيون، جهوپي ۾ ٻرندڙ چمڪي جي روشنيءَ ۾ هن جي بدن تان ڳرندڙ پاڻي هڪ پاسي کان هيندو ٿي نظر آيو ۽ ٻي کان ڌٽلڪو. ٻارن کي هاڻي هڪ به لڳڻ شروع ٿي

وئي هئي، هو هر هر مٿو ڪنهي، ڪڙين کي زور سان ڌرتي تي هڻي ماءُ کي روئي مانيءَ لاءِ چئي رهيا هيا، ماڻس هر هر انهن جي کاڌين تي هٿ ڦيري دلا سو ٿي ڏنو ۽ علي نواز ڏي ٿي ڏٺو، جيڪو ائين ئي ويٺو آهيون ٻوٽي سهڪي رهيو هيو.

”اڙي مينهن بند ٿي ته ماني پڇايون ٿا“ هن وٺي وٺي ٽڪيل آواز ۾ چيو ”اڙي ميان آهي ته خير“

۽ جهوپي ۾ خاموشي ڦهلجي وئي، جنهن ۾ ڇت مان ڳوٺڙو بوندن جا آواز جهنگ ۾ تان تان ڪندڙ ڏيڏرن جي آواز سان مشابهت رکي رهيا هيا.

”اڄ ته مينهن بند ٿيڻ جو نالو ئي نه ٿو وٺي“ گلان چيو، ”خدا خير ڪري... پتين جون پاڙون ئي ڳري ويون آهن.“ هن سوچيو جيڪر هي جهوپو ڇڏي ڪنهن ٻيءَ جڳهه تي پناهه وٺجي، پر هر طرف پاڻي پاڻي هيو. وچ جي روشنيءَ ۾ نظر جي حد کان شروع ٿي ٻيءَ حد تائين وٺڻ جون پاڙون به پاڻيءَ ۾ ٻڌل ٿي نظر آيون هر طرف پاڻيءَ مان لهندڙ ۽ ڦاٽندڙ ڦوٽا هيا، ائين ٿي لڳو ڇڻ پوري ڌرتيءَ کي ماتا نڪتي هجي ۽ هوءَ عذاب کان ڏانهيندي هجي. علي نواز گلان جي ڳالهه تي ڪو به ڌيان نه ڏئي رهيو هيو. مينهن ۾ سڄو ڏينهن ٻئيءَ تي ڪم ڪرڻ جي ٽڪاوت ۽ پتين جي پاڙن کي سهارو ڏيڻ جي تڪليف ڪري هن جو منڌ سنڌ ڏکي رهيو هيو. هن کي گلان جي ڪا به ڳالهه نه ٿي وئي، هو مينهن کان ٻي فڪر هيو، آخر هو سوچي به ته ان مصيبت تي ڇو سوچي. آخر هو ڪري به ڇا پيو سگهي.

هنن جي ته حياتي ئي انهن ڪڇن جهوپن ۾ پسر ٿي هئي. انهن جي پناهه لاءِ هيا ته اهي ئي جهوپا جيڪي پنهنجي ڪمزور ڪڇين ٻانهن تي وڙني تگارين جهڙين ڇتين کي جهليو پينا هيا، علي نواز سمهڻ پيو چاهي ۽ هن کي ننڊ جا جهوٽا اچڻ لڳا، ٻار پهريون کان به وڌيڪ بي چين ٿي ويا هيا ۽ گلان پنهنجون آڱريون مهيندي رهي.

رات جي ٻئي پهر جڏهن گلان ڪنڊ ۾ پنهنجي ٻنهي ٻارن کي ڪڇ ۾ لڪائي، انهن جي وارن ۾ هٿ ڦيري رهي هئي ۽ ٻئي ننڊا ٻار پنهنجي آڻن ڪپڙن ۽ مٽيءَ هائڻ هٿن سان هن جي ڪڇ ۾ آهيون ٻوٽيو ستا پيا هيا ته اوچتو پتيون هيٺ جهڪنديون ويون. علي نواز جهوپي ۾ سٺو ٿيو سمهيو پيو هيو، هن جي پيشانيءَ ۾ گهنج هيا، پوءِ به هن جي ساهن ڪڻڻ جي سلسلي مان ائين ٿي لڳو جيئن هن کي ڪو به فڪر ڪو نه هجي، جيئن چونڊو هجي، آخر ڪري به ڇا ٿو سگهجي؟ ڇت هيٺ جهڪندي رهي، پوءِ اوڏڪين پتين هڪ ٿلهي سول جيان انهن جي وجود کي مينهن جي بوندن کان بچائي ورتو. جهوپي مان ڪا به ڏانهن بلند نه ٿي پر پتين ۽ ڇت جي ڪرڻ سان ڊپڪو ضرور پيدا ٿيو، جيڪو پوءِ دهلجي ويو.

هيٺ ڪريل ڏير مان مٽي دونهي وانگر مٽي بلند ٿي اڏامڻ جي ڪٿي پر لڳاتار ڪرندڙ مينهن جي بوندن ان کي پاڻ ۾ سماڻي ڌرتيءَ ۾ دفن ڪري ڇڏيو.

ماحول تي ساڳي سانت هئي وڻ وهنجي رهيا هيا ۽ انهن جون تاريون پالڻي جي وزن کان ڳوريون ٿي ويون هيون. هرا ۾ سمايل مٽيءَ جي خوشبوءِ هر ڪنهن کي مست ڪري رهي هئي. هر ساهه وارو خوش هيو، گاڏير سرديءَ ۾ ڏڪندي به وسڪاري جو واس وٺي رهيا هيا، سرديءَ کان ڪرنگهي ۾ اتندڙ ڌرين مان لطف وٺي رهيا هيا، هو ڳاڻي رهيا هيا. هر شيءِ کان بي خور، انهن جي آوازن ۾ خوف جي ڪا به لرزش نه هئي، ان ۾ هڪ مستي سمايل هئي جنهن انهن جي آوازن جي گونج کي ڦهلائي ڇڏيو هيو. ائين ئي لڳو ڄڻ اهي ڇپ آهن ۽ انهن جي اندر ۾ ڪو آهي جيڪو وادين جي آلاڻ ۾ پاڻ به گهلڻ ٿو چاهي. ڏاندن جي چڪ کان گپ ۾ پيهجي اڳتي وڌندو ڏاند گاڏين جي ڦٽين مان چرڙات ٿي نڪتا، جيڪي مينهن جي گوڙ گمسان ۽ ڦڙڪن ۾ ڊپيل هوندي به متفرق هئا.

اڄ پڻ اتر ڀار ڏي، ڪڪر ڪيائين،

مندائتي مينهن جي، رت نه روڪيائين،

ڀلر پلٽائين، گهڻا سانگين سڪ ٿيا.

۽ هو ڳائيندا ويا. هڪ ٻئي پٺيان ڪرندڙ بوندن جي لڙات پويان ڏور ٿيندا ويا. ڏور

..... تعام ڏور.....

ديپڪ

اوڻتيه سال ٿيا آهن، ويٺو ڳايان ٿو. هي ديو جيئو تنبورو ڪڇ ۾ ڪري ٽونگ جي تان تي وڃون چيون ڪري ويٺو سر سان سر ملايان ٿو. سر مٿان سر، تان مٿان تان، تنبوري جي تارن تي هلي هلي آڱريون ٿي گسي ويون آهن، ڳائيندي ڳائيندي ٽڙي ٿي ويهجي وئي آهي. پر مڙاڻ نه ٿو. پيلي هڪ نه هڪ ڏينهن انهن آسمان جيڙين جاين کي ضرور باهه لڳندي. منهنجو ديپڪ سر ضرور رنگ لائيندو. منهنجي راڳ سان ڪو انقلاب ضرور ٻريا ٿيندو. سامراجين جون ڌرتيءَ جي سيني تي هي ڦڙين جهڙيون اپاريل عمارتون ضرور سڙي پسر ٿينديون.

اوڻتيه سال گذري چڪا آهن، راڳ رنگ نه لائو جوش ۾ شدت اچي وئي، وڃون وڌيڪ چيون ٿي ويون، آواز ۾ وڌيڪ گجگول اچي ويو. سڀ عمارتون وڃن ٿيون وقت سان گڏ وڌنديون. من چئي ٿو ”يرا هڪ نه هڪ ڏينهن انهن کي باهه ضرور لڳندي، ديپڪ راڳ ڪوڙو نه ٿو ٿي سگهي، استاد تانيس جو قسم آ. ديپڪ ضرور رنگ لائيندو.“

ڏسان ٿو منهنجي سامهون ٻن ٽن آسمان جيڙين بلند عمارتن جي درين مان دونهون فضا ۾ پڪڙجي رهيو آهي. جلندڙ شين جي ڌپ، دونهي سان گڏ نڪ ۾ داخل ٿئي ٿي. تان ۾ هڪ نشون رنگ پرڄي ٿو وڃي. اڪيون ٻوٽي، هڪ هٿ سان تنبورو وڄائيندي، ٻيو هٿ فضا ۾ ڊگهيوندي زور سان راڳ آلاپيان ٿو. باهه وڌندي ٿي وڃي، دونهين جي جاءِ هيڏا ڳاڙها باد جا الا ٿا اچي والارين ماڻهن جي هوو هوو تيز ٿي لپندي وڃي. وارو وارو جا آواز ٿا اچن، هو مون کي پڪ ڳوليندا هوندا، هنن کي خبر آهي ته مان اوڻتيه سالن کان انهن جي عمارتن اڳيان ديپڪ راڳ ڳائي رهيو آهيان. خوف ۽ خوشيءَ جا تاثر گڏجي منهنجي آواز ۾ نشون جوش ٿا اٿي وڃن. تنبوري جي تان ”ها..... آ“ جي آواز سان چيون سٿيون ٿيندڙ وڃون، هوا ۾ سر جي تان تي لهرائيندڙ هٿ. اڄ اهي سامراجي ضرور پسر ٿيندا. ديپڪ ڪوڙو نه آهي. استاد تانيس جو قسم اڄ واه جو لڳو اٿن.

باهه وڌندي ٿي وڃي، ماڻهن جي هل آسمان مٿي تي کڻي ڏنو آهي، شهر جي گهگهڻ هڪ ئي مهل وڃڻ شروع ڪري ڏنو آهي

اڪيون کولي ڏسان ٿو منهنجي سامهون ڪيتريون ئي عمارتون باهه جي آڻن جي لپيٽ ۾ آهن راڳ ڳائڻ بند ٿو ڪريان ۽ سامراجين جي سڙڻ جو مزو ڏسڻ لاءِ لتا چنهي،

اٿي تنبوري کي هٿ ۾ ٺوڪاڻيندو اڳتي ٿو وڌان، ٻرندڙ جاين جي ريجهو ٿو ايندو وڃان،
پريان ڏسان ٿو، ڪيترائي همراھ هٿن ۾ باھ جا الا کڻي نعرا هڻن ٿا. هنن جي آوازن ۾ باھ
کان وڌيڪ رعب ۽ دهشت ڀريل آهي. هو صارتن کي باهيون ڏيندا، اڳتي وڌن ٿا. هو مزدور
آهن. پنهنجو حق گهرن ٿا. مون کي پنهنجي بڪواس کان نفرت محسوس ٿيڻ لڳي ٿي،
پنهنجي خوشفهمي تي ڏک ۽ خار اچي ٿي. مون جيڪي اولتپهن سالن ۾ نه ڪيو. اهو هي
جوان منٿن ۾ ڪري ويا. تنبوري کي ڏسي، پوءِ خار مان مٿي بلند ڪري، باھ جي آڻن اندر
اچي ڇڏيان ٿو. ٽڙڪاٽ ڪري ٻرندڙ ڪالين مان هڪ وڏي ڪاٺي کڻي انقلابين جي پٺيان
هلندو وڃان ٿو

هيمڻ جو پن

فصل ۾ لاڀارا پيا، ڪمي ڪاسبيءَ جي گهر ۾ گنديون پريون، پيٽ ڀريا. همراھ اوگرائي ڏيئي ڪر پڇي آيا، ڪي ڪيسا لئي، ميندي مڪي، سرمو پاڻي، مليل جو چولو ۽ سٿل اوڙي، ڳانا ٻڌي، لئيءَ جو لڪڻ هٿ ۾ کڻي، شهر جي بس تي لت ڏيئي چڪلي جي نيت ڪري هليا ويا ته ڪن وري ڪهاڙي تي تيزاب هاري ڪٽ صاف ڪئي

”وارا ڀارا آهن سائين مڙس مارڻ ڪو سولو ڪم ته نه آهي“ خانڻ هيرڻ جي وڻ کي پاڻي ڏيندي دل ٿي دل ۾ چيو. اهو هيرڻ هن جي دشمنيءَ جو يادگار هو. ان جيئو جهونو هيو رات ٿي ته خانڻ به گهر مان ڪهاڙي کڻي نڪتو. گهٽ انڌيون هٿ هٿ کي نه لهي آسمان ۾ رڳا تر تر ڪندڙ تارا، سڀ پيا آهن سڪ نند ۾. خاموشي جي مٿان گهون گهون جو آواز، تڏن جي ڪرڙ ڪرڙ تلاءَ جي ڀرسان ڏيڏرن جي تان تان، باقي ڪاري اوندهه ڪو هجي به ته نظر نه اچي. خانڻ پير پير ۾ ڏيئي علڻ جي گهر جو رخ ڪيو. سيدن وارو محلو ٿي، گهڙي آيو ڪنڊ جي پاسي ڏي. تلاءَ ۾ ڏيڏرن جا ٿپا، چٻڪ چٻڪ، ان کان اڳ جو خانڻ علڻ وارو لوڙ هو ٿي، خبر نه پئي ته چور چور ٿي وئي. پاڇ پاڇ ۾ چڻ سڄي ڪائنات جاڳي پئي. خانڻ پنهنجو وارو نه وڃايو، ڪهاڙي واکا ڪندي علڻ جي پانهن ۾ گهڙي ويئي. ”ها علڻ تنهنجي زال کي.....“ هڪ ڪهاڙي پئي ڪهاڙي، علڻ هوءَ هوءَ مچائي ڏني، ڳوٺ وارا پريان اوندهه ۾ ننڍيون ننڍيون چمڻيون ٻاري هتن ۾ ڊگهيون لٽيون کڻي ڊڪندا آيا. سيدن جو پاڙو اورانگهي اڃان تلاءَ جي ڀرسان پڳا ٿي مس ته هنن کي هڪڙو پاڇولو لوڙها ٿيندي نظر آيو.

”ڪهڙو آنءُ ڙي؟“

هڪڙي همراھ پريان ٿي رو ڪندي چيو.

خانڻ سيدن جي پاڙي ڏانهن رخ ڪرڻ کان سواءِ، اوڏن جي خيمن جو رخ ڪري، تلاءَ

جي مٿين ڏاٻ وٺي ڊڪندو تيزي سان اوندهه ۾ گر ٿي ويو

پرڀات ٿي ته اڃان کوسن جي ويڙهي مان هلڪن سٺڪن ۽ رڪي رڪي پارن جو آواز

اٿي رهيو هو، تان جو خبر نه پئي ته صوبيدار رب نواز جي جيبپ زوڪم ڪندي ميان شاه

واري بند تان ڌڙو لڏائيندي کوسن جي پاڙي کي اچي ويجهو ٿي. جيبپ بيٺي ته صوبيدار

رب نواز خان لانگ وراڻي هيٺ لهي پيو، هن مڇ تي هٿ ڦيري آس پاس پيشل ماڻهن کي

نهاريو ۽ پوءِ ڪاريءَ ڏنڊي کي پئي هٿ تي نوڪيندي ٿلهو پپ چلڪائيندي، ويڪري سوت سان لڦ لڦ ڪندي اڳتي سري آيو.

”اڙي ڪاٺي آ ماتو خانڻ“ هن ٿلهي آواز ۾ چيو.
”سائين اهو ته رات لاکون گر آ.“

”اڙي رات لاکون جا پٽ ماتو ڪهڙو اٿس گهر؟“

”سائين هي.“ هڪراهن هٿن سان هڪڙي ننڍي گهر ڏي اشارو ڪندي چيو.
صوبيدار رب نواز ڪنهن پڇا ڳالجا کان سواءِ خانڻ جي گهر ۾ گهڙي آيو. ٿوري دير به نه گذري ته صوبيدار جي ٿلهي هٿ ۾ خانڻ جو گريبان هو، ٻاهر گهٽي، ۾ وٺي آيس.
”اڙي ماتو، گندي ۾ ٿو لڪين، هڪٽي، ماءُ جا...“

”سائين رب جي واسطي قرآن کي مڃ.“

هڪ چمات، پئي چمات، ٿو ٿو ٿي وئي.

”ماتر معاف ڪريان... پيٽ جا... اڙي ونوس... جي... ڪي“

صوبيدار ٽڙيءَ تي زور ڏيئي سپاهين کي چيو.

سپاهين جا ٿلها ڏنڊا حرڪت ۾ اچي ويا، ڏب ڏب ٿي وئي.

مجموعو لڳي ويو. ڳوٺ وارا ڏکي ڏکي خانڻ جو انجام ڏسڻ لڳا.

”اڙي صوبيدار، ٻيلي نالو ٿي خدا جو“ اوچتو خانڻ جي نوجوان زال در جي ڪٽي مٿي ڪري نڪتي ۽ صوبيدار جي اڳيان هٿ ٻڌي روئڻ لڳي.

”اڙي ماتو پري ٿي، ماءُ جي...“

صوبيدار ٿلهو بوت ٺڪاءُ ڪرايو، خانڻ واري زال جي چيلهه ۾ ”هوو ڙي“ زال هٿس

وڃي پري ڪري. سپاهين کوسي کي ڪٽي ڪٽي اڏ مٿو ڪري ڇڏيو، پئيءَ جا پيرا ئي لاهي ڇڏيائونس. هڪ هڪ ڏنڊي سن رڙ ته پيو ڪري، اپ پيو ڌاري.

”اڙي منهنجي پيءُ به توبنهن ڪئي. اڙي قرآن کي مڃ“

”گهلي هٿس ڙي ٿاڻي تي“ صوبيدار پپ تي زور ڏيندي چيو.

سپاهين خانڻ کي گهلي جيپ ڏانهن سوريو ۽ ٿوريءَ دير کان پوءِ تماشي ۾ بيٺل ماڻهو خوف وڃان جيپ کي سر واه جي بند تان مٽيءَ اڏائيندي زوڪات پريندي ويٺو ڏسي رهيا هئا.

به ڏينهن گذريا ته خانڻ ڳوٺ ۾ هيو

”اڙي چو؟“

”اڙي پيڻيان ڪو سڄو لتو اٿو ڇا؟ پورا ڏه هزار ڏن آهن آفيسرن کي، هاڻي علڻ جيڪو ڪيس ڪيو ته ڏٺو ويندو.“

علڻ وارن شهر ۾ ڪيس داخل ڪرايو، هيڏانهن خانڻ به پنهنجي وڪيل سان عدالت ۾ پهچي ويو.

”اڙي خانڻ، تو علڻ جي ٻانهن ڇو ڪٿي؟“

وڪيل سوال ڪيو.

”ڇو جو هن منهنجي پاءُ جي سسي ڪپي هئي“

”اڙي علڻ تون خانڻ جي پاءُ جي سسي ڇو ڪپي؟“

خانڻ جي وڪيل سوال ڪيو.

”ڇو جو ان منهنجي وڏي پاءُ کي ڪٽيو هيو.“

”اڙي خانڻ“ علڻ جي وڪيل چيو، ”تر واري پاءُ هن جي وڏي پاءُ کي ڇو قتل ڪيو؟“

”ڇو جو ان منهنجي بابي کي قتل ڪيو هيو.“

”اڙي علڻ، پاڻي هن جي پيءُ کي ڇو قتل ڪيو؟“

”ڇو جو سائين ان منهنجي بابي کي قتل ڪيو هيو“

”اڙي ڇو بابي کي قتل ڪيائين؟“

ان کان اڳ جو خانڻ ڪو جواب ڏئي، جج ميز تي هٿوڙي کي ٽڪ ٽڪ ڪرايو. ”بيڪار ڳالهين ۾ عدالت جو وقت نه وڃايو ڪيس کي اڳتي وڌايو.“

ڪيس هلندو رهيو، ڇه مهينا گذري ويا ته علڻ جو داد فرياد نه ٿيو، نه خانڻ کي سزا آئي، خانڻ جا فصل مان ڪميل پئسا آهستي آهستي ختم ٿي ويا. هوڏانهن علڻ سان به اها حالت ٿي، وڪيلن ۽ آفيسرن کي ڪارائي ڪارائي پلڻ سنهولي ويو.

فصل ۾ لاهارا پيا، ڪسي ڪاسبِيءَ جي گهر ۾ پئسو آيو ڪي همراھ مڇن کي مڪڻ مڪي، ڏندن کي مساک هڻي لٽي جو لڪڻ هٿ ۾ کڻي مليل جا ڍڳها چولا ۽ سٿون پٽي شهر جي بس ۾ چڙهي چڪلي جو رخ ڪري هليا ويا ته ڪن وري ڪهاڙين تي تيزاب هاري ڪٽ لائي.

شام جا پاڇولا لٿا ته علڻ به مڇ کي وڪڙ ڏنو ”جي خانڻ جا چارئي عضوا نه ڀڳر ته علڻ نالو ٿي نه آهي“ همراھ لانگ ورائي لهي پيو لولاهن جي پٽي ۾، روندي ٻانهن لڪل هٿس چولي ۾، هٿ ۾ ڪهاڙي، پير پير ۾ ڏٽي سيلن جي محلي جو رخ ڪيائين رات جو سناتو خاموشي، جهالت جهڙو ڪرو انٿيرو، ڏيڏرن جي ٽن ٽن، ٽن جي تڪ تڪ ڪڏهن

ڪڏهن ڪاريهر جي سينڌ

علڻ سيدن جي محلي مان لنگهي اچي کوسن جي ويڙهي کي ويجهو ٿيو. خانڻ به ڪو زال سان گهر ۾ ويٺو هو. پٽ کي دشمنيءَ جا قصا پيو ٻڌائي. خبر نه پئي ته علڻ پريان ئي هڪل ڪئي، ”نه ويندين ڙي خانڻ تنهنجي جوءَ کي....“ اوچتو علڻ لوڙهو ٽپي ڪهاڙي اهي ڪري پريان ئي اتر ڪئي. هوءُ هوءُ ٿي ويئي. ان کان اڳ جو ويڙهي جا مڙس اچن، ڪهاڙي جي ڏب ڏب ٿي ويئي. علڻ جي ڪهاڙي ڪيترا دفعا زوڪٽ ڪندي خانڻ جي جسر ۾ چپي وئي. ويڙهي ۾ اچي هل ٿيو سڄو ڳوٺ جاڳي پيو. علڻ جوانن جي پهچڻ کان اڳ ئي لوڙهي ٽپي ميان شاهه واري بند کان ٿيندو ڪورين جي محلي ۾ گر ٿي ويو. ٿوري دير نه گذري ته ڳوٺ جا ننڍا وڏا خانڻ جي چچريل جسر مٿان هيا. جوٿس ۽ پنهنس مٿان بيهي روئي رهيا هيا. اوچتو خانڻ جي رنگ رنگيل منهن ۾ جنبش ٿي، اڪيون کليون، ”اڙي جاڙا“ هن پٽ کي سڏيندي چيو.

”ٻيلي مڙس ٿجان، غيرتي آهين، ته خاندان جي غيرت کي نه لهائجان.“

خانڻ آهستي آهستي ٿورو مٿي ٿيو ۽ هن پٽ کي چيو

”اڙي اسان جي دشمني هن هيرڻ جيڙي پراڻي ٿي، ان کي پاڻي ڏجان.“

خانڻ جي آڳيان هن جي خانداني دشمني جو وڻ هيو. چنبي جهڙا پن، پنج آڱريون،

کليل، سڌيون منهن ۾ لعنت ٿي.... لعنت ٿي.... لعنت ٿي....

تڪليف کان کوسي جا ڏند پڪوڙجي پيا. ڌڙار ڪري پيهر ڍوري هيٺ ڪري پيس.

اسماعيل حڪيم آيو، پر ڏسڻ کان سواءِ ئي هليو ويو. چو جو خانڻ جو روح ڏاڏن

جي روح سان ويهي مليو هيو.

آخري خواهش

هن ڏانهن وڌندڙ قنمن جا آواز گهرا ٿي چڪا هئا. هو اڪيون ٽاڙي ۽ چپن کي گول ڪري انهن آوازن کي ڪٽائيندو رهيو. ٿوري دير کان پوءِ روشنيءَ جا ڪجهه زرد ڪرڻا هن جي انٽيري ڪوٺڙيءَ ۾ پيا، ۽ پوءِ ديوارن تي لوهي سيخن جو عڪس ٺاهيندا وڌندڙ انسانن جي قنمن سان پٽي ٿيندا سڄي ڪوٺيءَ ۾ ٽهلجي ويا. چمنيءَ جي لات هن جي اکين کان ڪجهه قدم پري لوهي سيخن جي پويان هئي. هو روشنيءَ جو تاب سهي نه سگهيو ۽ هن جون اڪيون چچيون ٿي ويون، نرڙ ۾ گهٽج پئجي ويا، ۽ هن ٻئي هٿ اکين تي ڏئي ڇڏيا. ”تنهنجي ڪا آخري خواهش؟“ اوچتو هن جي ڪوٺڙيءَ ۾ اداس پڙاڏو پيدا ٿيو. هن پنهنجي تڪليف تي ضبط ڪري، اکين تان هٿ هٽائي، ٻاهر بيٺل انسانن کي نهاريو اهي تعداد ۾ ٽي کن هيا، جن مان هڪ کي ٿلهي جسر تي ڪارو جبو ۽ مٿي تي اڇو ڪپڙو اوڍيس هو. پوءِ هن ٻين شخصن کي ڏٺو جن مان هڪ زرد شعلي واري چمني جهلي بت جيان خاموش بيٺو هيو ۽ ٻيو ان جي پويان پانهون ٻڌي ڪن خيالن ۾ گم هيو.

”قيدي تنهنجي ڪا آخري خواهش؟“ هڪ دفعو وري آواز آيو ۽ خاموشي ٽهلجي وئي. قيديءَ هنن جي آواز کي محسوس ڪري ڪنڌ کي ناڪار ۾ جهٽجهوڙيو، جنهن جي ڪري هن جي ڪڙين مان ”جهٺ جهٺ“ جو آواز اڀريو ٿوري دير کان پوءِ روشنيءَ جا ڪرڻا پٽين تي سيخن جا ڊگها پاڇا ٺاهيندا ٻئي پاسي ڏانهن گم ٿي ويا. هو هڪ دفعو وري انٽيرن ۾ پنهنجي وجود کي ڳولڻ جي ناڪام ڪوشش ڪرڻ لڳو. هن سوچيو، ”خواهشون به ڇا آهن؟“ ”غلاميءَ جو مفهوم آهن.“ ڇا واقعي هر خواهش غلامي آهي؟ ”انسان جي هر خواهش زندگيءَ کي آسان بڻائڻ جو فريمو آهي، زندگي پوڄهه آهي، انسان جي هر جدوجهد حياتيءَ جي گهٽيءَ کي آسان ڪرڻ جو نسخو آهي.“ هن جي دل ۾ چڻ ڊهڪو مڃي ويو. هن ڦٽڪي وڌا تارا ڦوٽاري انٽيرن ۾ نهاري چاهيو، پر هر طرف بي وسي خاموشيءَ ۾ وڃندڙ سائون سائون ۽ عجيب نراشا! هن کان ته اهو به وسري چڪو هيو ته هو قيد ۾ گهڻا پيرا آيو ۽ گهڻا پيرا آزاد ٿيو. هن جي لاءِ پنهنجي آزاديءَ جي ته ڳالهه ٿي ڪو نه هئي. هر شيءِ قيد خانو آهي، پوءِ چاهي اهي قيد جون ديوارون هجن يا ٻاهران جو ماحول. هن جي اڳيان ان وقت آزادي جي پري لاش جيان هئي. هن تي انسانن جو وجود ائين محسوس ٿيو، جيئن ان کي زوريءَ غلاميءَ جو ڪفن پراڻي سرشتيءَ جي قبر ۾ محض اهو ٻڌائي سمهاريو ويو هجي، ته ننڍ ڪريو ته

خواب ڏسي مري ويو. شروع شروع ۾ هن جو قيد ۾ اچڻ به عجيب اتفاق هيو، هن جي آس پاس جي هر شيءِ غلام هئي، هن کي جڏهن به آزاد ڪيو ويو ته قيد کان ٻاهر هن پنهنجن مقصدن سان ياري نپائي. هن هر انسان کي دوکي جي ديوار سان آشنا ڪرائڻ جي ڪوشش ڪئي. جنهن جو هن سان تعلق هيو ۽ هو پنهنجي ڪيترن سالن جي محنت جي ڦل سان پوريو پيو هيو. هن جو سرمايو انڌيرا، جن کي هو پنهنجن هٿن ۾ قابو ڪرڻ چاهي، پر آزاديءَ جهڙا انڌيرا جيڪي هن جي هٿن ۾ نه پيا لاسن غلاميءَ جهڙا انڌيرا جيڪي هن جي چوڌاري ڦهليل هئا، جن کي هو اڪيون کولي به ڏسي پيو سگهي ته اڪيون بند ڪري به ”غلامي ڇا هي؟“ هن پاڻ کان سوال ڪيو غلامي غلامي..... غلامي دماغ تي پوندڙ ڪنهن بوجھ کان هو هيٺ ڊرڪندو ويو. اوندھ ۾ چڻ گوڙ مچي ويو. هن اڪيون ڦوٽاري دماغ جي رڳن کي سيتائي پاڻ سنڀاليو ۽ هو چڻ پاڻ ۾ موٽي آيو. پڙاڏا، غلامي غلاميءَ مان ڦري اوندھ ۾ سائون سائون ڪري وڃڻ لڳا، ائين، جيئن هزارين ميل ڏور ويرانين ۾ مندر جا گھنڊ زنجير جي چڪ سان ڊڙانگ..... ڊڙانگ..... ڪري ڌرتيءَ تي غلاميءَ جو اعلان ڪندا هجن، ڇا اهي گھنڊ آزادي قبول ڪري سگهن ٿا؟ زنجيرن کي چني ڇا خود شڪتي پيدا ڪري سگهن ٿا. ۽ هو منجهي پيو. هن وٽ ڪو به جواب ڪو نه هيو. هو انڌيرن کي ڇاڇڻ لڳو. انڌيرا..... انڌيرن سان هو ڪيٽو نه مانوس ٿي ويو هو. انسان ۾ حالتن کي جهٽڻ جي بهترين صلاحيت موجود آهي. هو هر شيءِ کي جلد قبول ڪندڙ آهي. غلاميءَ انڌيرا، نراسائي محض هر ڪا شيءِ هن کي ياد آيو، جڏهن هو پهريون دفعو نڌيرن ۾ آيو هيو ته هن پاڻ کي ڪارڻ نانگن ۾ ويڙهيل محسوس ڪيو هو. ۽ پوءِ آهستي آهستي جوڳي ٿي ويو. ۽ هاڻي، جڏهن هو روشنين ۾ نڪرندو آهي ته سچ جا ڪرڻا هن کي وجود ۾ ڇپندڙ محسوس ٿيندا آهن. هن سوچيو، ”سرشتي جي هر غلامي انسان تي زوريءَ موهي وئي آهي ۽ انسان صدين کان انهن غلامين ۾ رهندي رهندي نرجو ٿي ويو آهي.“ قيديءَ پنهنجون اڪيون کڻي قيد جي دريءَ کان ٻاهر نهاريو، رات جا ستارا، اوندھ جو سينو ڇيريندڙ لاتون، روشنيءَ جو مجمرعو، آزاديءَ جو امر نشان. پر وقت جي زنجيرن ۾ قيد ۽ هو ٻاهرين دنيا ۾ کوٽجي ويو. هو آزاد هيو ۽ هن جي وطن کي به آزادي ملي چڪي آهي. هڪ ٻيو حڪمران تخت تي ويٺو. ماڻهن ۾ سڪون جي لهڻ. هنن پنهنجي دل جو وزن هلڪو ڪيو. پهاڙ جيڏين دل تي پيل چين سان ڊڪيٽر کي سنگسار ڪيو پر ساڳيو دور- ٻن ٽيڻ واري گاڏيءَ تي رکيل ڪيترائي ٽن وزنن جا چنگهون ڪري چڪيندڙ هڏن جو پيڇرو ”هو غلام آهي، آخر ڪنهن جو؟“ ”زندگيءَ جو؟“ ”پوءِ آزادي؟“ ”بڪواس“ ”زندگيءَ جو تعلق ته هن سان ئي آهي،

هو بذات خود پاڻ زندگي آهي. ”م زندگي؟“ ”چند ڪٿڻ جي محتاج!“ ته هو غلام آهي. —
 پيٽ جوا“ قيدي، نظرون ڪٿي شهر جي اچ وڃ کي ٺهاريو. هڪ جدوجهد نڙي، ۾ ڦاٿل هڪ
 مسلسل ڇڪهه جنهن جي ختم ٿيڻ سان روح به پرواز ڪري وڃي. انسان دنيا ۾ سڀ ڪجهه
 جيئن لاء ڪري ٿو. هن جي جدوجهد حرارت لاء آهي، جيڪا هن کي جيئرو رکي سگهي.
 مسلسل جدوجهد، پر هو پاڻي ڇا ٿو؟ موت؟ ... ته پوءِ ان جدوجهد جو ڇا مطلب؟ زندگي کي
 آسان بنائڻ لاء، ٽهڪڻ جو سهارو، روئڻ جو سهارو، جنس جو سهارو، نفس کي مطمئن ڪرڻ
 لاء هر قدر تي سهارو ئي سهارو. ڪيترو نه معذور آهي انسان. ته پوءِ آزادي؟ غلامي، خلا
 جيان دنيا کي ويجهيل ٿلهو زنجير آهي. جنهن جي ڪڙين ۾ ڦاٿل انسان ڪنڍي، ۾ ڦاٿل
 مڇي، جيان آهي، يا ته عذاب ۾ ڦٽڪندي زندگي بسر ڪري يا ته آزاديءَ لاء ڪنڍي، ۾
 ڦٽڪندي ڦٽڪندي جان ڏئي پر هن جو چڻ مشڪل آهي. هن کي آزاديءَ جو مفهوم سمجهه
 ۾ ايندو ويو هن کي پنهنجون رڳون سيٽيل ۽ ٽيل سٽيلون لوهي تارون محسوس ٿيون،
 جيڪي هن کي اندر ۾ چيڻ لڳيون. هن کي پنهنجو جسر سبجي ۾ ڀرندو محسوس ٿيو. ان
 عذاب کان هڪ دفعو هو وري پاڻ ۾ موتي آيو ستارا هن آڏو الوڻ ٿي چڪا هيا ۽ هو وري
 انڌيرن ۾ هيو هن صرف اهو محسوس ڪرڻ لاء ته، واقعي هر قيد ۾ آهي، پنهنجين ڪڙين
 کي هٿ هڻي محسوس ڪيو. ٿڌيون، پاروئي لاش جي جسر جهڙيون. هن کي هر ڪڙي ائين
 محسوس ٿي، جيئن غلامين جو ڪو سلسلو هجي ڌرتيءَ کان وٺي ستارن تائين جيئن بذات
 خود هو آزاديءَ جو غلام آهي. هر آزاديءَ غلاميءَ جي ڦرڻ مان ٺهي وجود ورتو آهي.
 آزاديءَ دل کي وٺرائڻ ۽ زندگي گذرڻ جو خيالي آڻي ڏيو آهي جو خمار آهي جواڻ
 غلاميءَ جي موهيڙي مان وهندڙ پونءِ آهي. آزادي بڪواس آهي. انساني تخليق هن جي
 وجود سان واحيات مذاق آهي ”پر ڪائنات ۾ ان جا مقصد؟“ ”ڪنهن چرئي جي، ڪاغذ تي
 پاتل ڦڏين ستن ليڪن کان سواءِ ڪجهه به نه آهن. جن جو مفهوم بذات خود هن کي معلوم
 نه آهي.“ ته پوءِ حقيقي آزادي ڇا هي؟ ”قيديءَ پنهنجو پاڻ کان سوال ڪيو. ”حقيقي
 آزادي.....“ هن چين ۾ ورجايو ۽ پوءِ هو چين جيان زور سان ڏڪندي رڙيون ڪندو جيئن
 ٿي قيد جي دروازي ڏانهن ڊوڙيو ته زنجيرن جي چڪ کان هن کي جهٽڪو آيو ۽ هو پٺيءَ
 ۾ ڌار ڪري ڪري پيو ”منهنجي هڪ آخري خواهش آهي..... منهنجي هڪ آخري
 خواهش آهي.....“ هو رڙيون ڪري شور مچائڻ لڳو، ڪجهه سپاهي ڌم ڌم ڪندا پنهنجن
 ڳورن بوتن سان هن ڏانهن ڊوڙندا آيا، ”پاهي، ڇو پيو گوڙ ڪرين؟“ انهن مان هڪڙي
 سوال ڪيو. پوڙهو ڪجهه دير خاموش ٿيو ۽ هن جي اٿڻ ڪري ڪڙين ۾ چڻ چڻ جا آواز

پيدا ٿي ”منهنجي هڪ آخري خواهش آهي....“ ”ڪهڙي؟“ ”مرڻ کي آزادي ڏني وڃي.“ هن سخت لهجي ۾ چيو، جنهن ۾ بيوسي به هئي ته درد به. سپاهين جا منهن حيرت ۽ عجب کان لهي ويا. ”شايد جيل ۾ مسلسل رهڻ ڪري تنهنجو دماغ صحيح ڪم نه ٿو ڪري؟“ ”نه.....“ ”قيديءَ زور سان رڙ ڪندي چيو، ”دنيا ۾ حقيقي آزادي جسر کان روح جي آزادي آهي، جنهن کي حاصل ڪرڻ لاءِ سان هميشه جدوجهد ڪندس. مون کي موت ڏيو..... آزادي ڏيو..... آزادي ڏيو...“ ۽ پوءِ هو زور سان ڊانڊيون ڪري پنهنجي غلاميءَ تي احتجاج ڪرڻ لڳو.

آڪاس

گهرڙي جي چتر ٽانپوءِ ،
هو ٽنڊر صحرائن ،

۴ اڇي برف جي ڪفن ۾ ويڙهيل ،
وادين جي حالتن موافق ،
ورهاڻو ڏيو ،

پيغمبرن جي گهوڙهن جيان ،
ڌرتيءَ تي .

پر پنهنجي قوم کي ،

وجود جي برقرار رکڻ جي جدوجهد ۴ ،

آڪاش ۾ پرواز ڪرڻ جي خواهش ڪري ،

نڪري آيا سونهري پر ،

هو ڪندا آهن پرواز ،

پنهنجي دئين جهڙي شفاف ،

لڳندڙ هير ۾ ،

لنڊڙ ڪيئن مان ،

پنهنجي چنهنين ۾ کڻي ،

سونا روپا داڻا ،

موٽندا آهن شلر جو ،

صدين کان ،

ڌرتيءَ جي دامن ۾ ٺهيل ،

ڪڪاڻن آڪيرن ڏانهن .

*

سنڌي ماهيت - مال جو آخري ڪتاب

چچريل زندگين جا قافلا

جهن ۾ بهراڙيءَ جي موضوع تي لکيل ڪهاڻيون شامل آهن. ڳوٺن ۾ هارين سان ٿيندڙ زيادتين ذاتي دشمنين، وڏيري جي مڪارين ۽ نئين انقلاب جي راءِ روشن ڪرڻ جي موضوعن تي. جتن ۽ صاف نظرن ۾ لکيو ويو آهي. اميد ته هيءُ ڪتاب پڙهندڙن کي سرور پسند ٿيندو.

ڊاڪٽر رسول ميمڻ بهرحال جنوري ۱۹۵۶ع - ۱۹۵۷ع ۾ ڄائو. ۱۹۷۷ع ۾ سنڌي ڪهاڻين جو مجموعو ”اهن جي نالي“ پڌرو ٿيو جنهن کيس ادبي حلقن ۾ شهرت بخشى، ان کانپوءِ لڳاتار سڌس ڪهاڻيون ۽ شاعري سنڌ جي مختلف ادبي رسالن ۾ شايع ٿينديون رهيون آهن. ۱۹۷۵ع ۾ سڌس شاعريءَ جو مجموعو ”اوشا جي آشا“ ۽ ڪهاڻين جو مجموعو ”ڪافر ڏ ڀوڏا“ شايع ٿيا جن کي ڪافي قدر جي پڙهندڙن پاران بيحد حاراهيو ويو. ”چچريل زندگين جا قافلا“ بهراڙيءَ جي ماحول تي لکيل ڪهاڻيون آهن. سچ ته اهو آهي جديد سنڌي ڪهاڻي ۽ شاعري رسول ميمڻ جي نالي کانسواءِ ناممڪن آهي.

سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن سر

نالو : صاحب خان ميراڻي

ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراڻي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو، تعلقو

رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.

حال اڻڊريس : غريب آباد محلہ

نئون ديرو، تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

اڻ ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائرسهس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجهارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) اڻ مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344

0300 – 3404488

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488